

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 16.

2007.

Protiwinsky Ferenc: Vitorlás szán a Balatonon (Magántulajdon)

Protiwinsky Ferenc tájképe (Magántulajdon)

Protiwinsky Ferenc: Papsokai templomrom (Magántulajdon)

Felelős szerkesztő:
ELEK MIKLÓS
Szerkesztőbizottság:
BAÁN BEÁTA, NÉMETH ÁKOSNÉ,
DR. RÁCZ JÁNOS,
Z. KARKOV ÁNY JUDIT

Kiadja
a Balatonfüredi Városi Könyvtár és
Helytörténeti Gyűjtemény,
a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadók:
SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA
igazgató

SZENFNERNÉ VARGA ANIKÓ
elnök

A folyóirat Balatonfüred Város Önkormányzata,
a budapesti Csokonai Művelődési Központ,
a balatonfüredi Iglói és Gerbovits Nyomda Bt.,
a Veszprém Megye Kultúrájáért Közalapítvány
és a Nemzeti Civil Alapprogram
támogatásával jelent meg.

Szöveggondozás:
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Számítógépes szerkesztés:
M. KUZMA ANGÉLA

Ára: 250,-Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

A pecsétnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

A címlapon
Zoltai Péter felvétele

FÜREDI HISTÓRIA
helytörténeti folyóirat
Megjelenik áprilisban, júliusban, decemberben.

Szerkesztőség:
8230 Balatonfüred, Arany János u. 12.

Tel.: 87/340-744
Nyomás:
Csokonai Művelődési Központ, Budapest
ISSN 1587-9399

TARTALOM:

Lichtneckert András:
FÜRED, A PARASZTOK ÉS A
SZEGÉNYEK GYÓGYFÜRDŐJE 2. oldal

Ács Anna:
EGY HALHATATLAN BARÁTSÁG
EMLÉKE 10. oldal

Z. Karkovány Judit:
ÚJRA PROTIWINSKY 12. oldal

Németh Ákosné:
SZÉP ERNŐ BALATONFÜREDEN
(pótlás) 15. oldal

Tóth-Bencze Tamás:
ELTÚNT EMLÉKJELEK
NYOMÁBAN (3.) 15. oldal

Antalóczy Zoltán:
HA BALATONFÜRED,
AKKOR SZÍVKÓRHÁZ! 18. oldal

Ráczi János:
EMLÉKTÁBLÁK ORTOGRÁFIÁJA 21. oldal

Ráczi János:
IDÉN HÚSZ ÉVE 23. oldal

Szenfnemé Varga Anikó:
BESZÁMOLOÓ 24. oldal

ÚJ KÖNYVEK 26. oldal

ÚJ SZERZEMÉNYEK 27. oldal

ADOMÁNYOZÓK 28. oldal

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy
lemondtak tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

Szerzőink:

dr. Ács Anna
muzeológus, Veszprém

dr. Ráczi János
nyelvész, Balatonfüred

Prof. dr. Antalóczy Zoltán
ny. orvosprofesszor, Budapest

Szenfnemé Varga Anikó
tanító, Balatonfüred

Lichtneckert András
levéltáros, Veszprém

Tóth-Bencze Tamás
könyvtáros, Balatonfüred

Németh Ákosné
ny. könyvtáros, Balatonfüred

Z. Karkovány Judit
középiskolai tanár, Budapest

LICHTNECKERT ANDRÁS

FÜRED, A PARASZTOK ÉS A SZEGÉNYEK GYÓGYFÜRDŐJE

A 19. század végén a helyi lap újságírója a balatonfüredi fürdőhelyet egy előkelő dámához hasonlította, az eleganciával, az etikett okozta feszélyezettséggel jellemezte, szembeállítva Almádival, ahol a veszprémi polgárok fesztelenül és felszabadultan töltötték szabad idejüket, mókáztak, mulatságaikon járták a tóparton a bokaficamító gyöpös-csárdást. Úgy látszik, Füred a gazdagok és jómódúak, vagy ahogyan a 19. századi forrásokban írták: az úri vendégek fürdője volt.

Kutatásaim során azt tapasztaltam, hogy a reformkor eleje, közepe a füredi gyógyfürdőn másféle korszak, mint az 1840-es és különösen az 1850-es évek. A feudális társadalom másképpen bánt a szegényekkel, mint a polgári. A szegények gondjaira találtak megoldást, törődtek velük, volt bizonyos szociális és egészségügyi gondoskodás is, azonban inkább csinálták, mintsem beszéltek róla. Emiatt azután nem könnyű a történetének a megírásához szükséges forrásokat megtalálni. Természetes állapotnak tartották a szegénységet, s nem az egyén hibájának tekintették. A tehetség, munkabírás, szorgalom és takarékoság elvein felépülő polgári társadalom viszont az egyén hibájának tudja be a szegénységet, a társadalmi süllyedést. A vagyoni különbségek és a rangok következményei megjelentek a társadalmi életben, az érintkezésben, a nyilvánosságban, a szegények pedig maguktól is tudták, hova tartoznak, hol illik vagy nem illik megjelenniük.

Az utóbbi időben a füredi gyógyfürdőről és balatoni fürdőről szóló, örvendetesen gyarapodó publikációk szerzői elsősorban a savanyúvízi gyógyfürdő és fürdőtelep vendégeinek összetételére koncentráltak. A publikációk megerősítették azt, amit a fenti idézet is kifejez, hogy ti. a füredi fürdő vendégei elsősorban a jómódúakból tevődtek össze.¹

A kutatás elsősorban a vendégnévsorokra, fürdőlistákra épült, de forrásként felhasználta a korabeli publicisztikát és szépirodalmat is.

Az egyoldalú kép kialakulásának az oka ugyanaz lehet, mint a fürdő kezdeteinek kérdésében az 1743-as évszám elfogadása vagy a szívgyógyászat kezdeteire vonatkozó iratok mellőzése. Ahogyan a bencés hagyomány kritika nélküli átvétele miatt háborítatlanul maradt két és fél évszázadon keresztül a kezdet helytelen évszáma, ugyanúgy a füredi gyógyfürdő működése során keletkezett egyes iratoknak és a gyógyfürdő által kiadott propagandatermékeknek a

szellemét is mindenfajta kételkedés nélkül elfogadta a kutatás. Ehhez járult még az idegen nyelvű levéltári források „következetes” mellőzése. Orzovenszky Károly, a hosszú ideig működő Adler József után kinevezett fürdőorvos 1854. évi jelentése szerint a vendéglajstromok még az úri vendégeknek is csak egy szűkített körét tartalmazták: „A fürdővendégek száma ez évben 1387-re ment. E' szám a' múlt évekkel összehasonlítva kisebbnek látszik ugyan, de mégis, mint hitelt érdemlő személyek nyilváníták, soha egyszerre oly huzamos ideig itt tartózkodó vendégekre nem emlékeznek, mint e 'nyáron. A látszólag csekélyebb szám tehát könnyen magyarázható, főleg ha vesszük, miszerént alólírt arra szollítá fel az ügynöki hivatal, hogy a 'vendég-lajstromba csak azok vétessenek fel, kik a fürdőhelyen legalább nyolcz napot töltenek, sa' csupa átkelő vendégek között legfellebb némely nevezetességek soroltattak közbe, hogy kitűnjék, miképp becses pártolásukra számot tartunk, s hogy ennél fogva ők intézetiünk virágzását jobban szívükön viseljék.” Másutt ezt írja: „Az ez évi összes fürdővendégek között (1387) a' külföldre 11, Bécsre 30, Budapestre 302 esik, a' többi az ország összes helyeire. Ezen számnak harmadát a ' betegek tették, a' többi a' betegek kíséretére s szolgálatára vehető, s egy része csupán szórakozás kedvéért mulatott itt. A' betegek között továbbá 300 s így a 'vendégek összes számának körülbelül egy negyede kívánt orvosi felügyelet alatt lenni.”²

Az 1785. december 7-én kelt német nyelvű fürdőszabályozás 7. pontjában rendelkeztek az árnyas sétányok létesítéséről, amelyek „a betegek és különösen a szegény nép számára” szükségesek.³

Az 1786-ban kiadott fürdőszabályzat 15. pontja a pipázás tilalmáról szól, sebben említik az alacsonyabb sorsú embereket, akiket a rendfenntartó „politizai katonák” megінthetnek és pipájukat elvehetik, ezzel szemben a nagyobb rangúakat a fürdőbiztosnál bejelentik. A szabályzat 21. pontjában rendelkeztek a fürdőre érkező idegen cselédekről, akiknek az útlevelüket (passusaikat) be kellett mutatniuk, és a nagyobb rangú új vendégekről, akiknek a nevét, rangját, lakását feljegyezték. Már itt jelentkezik a később is jellemző probléma: a nyilvántartott vendég kizárólag az úri vendég. A politizai katonák „a koldusbőrben lapangó csalfa embereket vizsgálják, sőt emiatt akár mely koldust is az ajtó elöl eltiltanak, a valóságos szegényeket pedig a Pol. Komissárius a gazdagab-

baknak fogja rekommandálni és a Kápolna ajtajában álló perselyből, minden szombaton alamizsnát osztogat. (Ha lesz benne.)”⁴

Hét évtizeddel később is jelen vannak a szegények a fürdőn. Az 1855. május 18-án kiadott helytartósági rendelet alapján a gyógyhelyi díjak megállapításakor a szegénységi bizonyítvánnyal rendelkezőket és a 15 éven aluli gyerekeket mentesítették a díjfizetés alól.⁵ A fürdőhelyi bizottság 1857-ben a cselédektől egységesen 30 krajcár kurtaxa beszedését javasolta.⁶

A téma egyik kutatója több alkalommal is megfogalmazza véleményét a fürdőközönség társadalmi összetételéről, miszerint a törzsközönseget ekkor, s később is a „középosztálybeliek” alkották: vármegyei birtokos köznemesek, tisztviselők, uradalmi tisztek, értelmiségiek, városi polgárok és kereskedők. 1840-ben (1470 vendég) „a fürdő közönségét a társadalmi hierarchia felső és középső részén elhelyezkedő csoportok alkották.” „... itt nem a teljes társadalmi vertikumot látjuk viszont, hanem azon csoportokat, amelyek megindultak a polgárosodás útján.”⁷ „Egy azonban bizonyos: a köznép, a környező parasztság nem-hogy ekkor, még századunk elején is idegenkedett a Balatontól, s csak aratás idején fürdött meg benne. A melegfürdő magas árai miatt volt elérhetetlen számára.”⁸

A szegények fürdőjének a kutatás a parasztfürdőket tekintette, pl. a vérkúti fürdőt. „Távolabb, a zánkai közbirtokosság által épített fürdőháznál, melyben a fürdés jóval olcsóbb volt a füredinél, biztosan megfordultak a kisnemesek mellett parasztok is”⁹ Hasonlóan vélekedik a téma másik kutatója is: „A nemes-ségnél a felső- és középbirtokosságnál megvolt az anyagi alapja annak, hogy évente visszatérő vendégek lehessenek egy-egy fürdőhelyen, míg a hétszilvásoknak jobadán be kellett érnie parasztfürdőkkel igaz, igényeik sem voltak magasabbak. Az árnyoldalon a krakélerek, koldusok, kéjleányok, tébolyodottak, prostituáltak helyezkednek el.”¹⁰

INTÉZMÉNYEK

A kérdés megközelítéséhez az első utat az intézmények adják. A füredi fürdőtelepen voltak olyan intézmények, amelyek kimondottan a szegények számára létesültek, vagy a szegények, szegény betegek ellátásával is foglalkoztak.

A fürdőtelepi kórházat (polgári ispita) a szegény betegek részére a mai kikötő bejáratának közelében, a fürdőtelep nyugati szélén létesítették. A szakirodalomban a kórház felállítását többen 1821-re teszik, Horváth Bálint pedig teljesen tévesen 1822-re, amikor szerinte a kis kórházat négy ágygal felállították.¹¹ Adler József orvosdoktor, Devecsery György kasznár és Biró

Ferenc alszolgabíró 1821. július 16-án kelt feljegyzése szerint az uradalomból és a vendégektől származó 645 forint bevételből a füredi savanyúvízi újból felállított kórházra tett költségek 455 forint 51 kr-ra rúgtak.¹²

Az iratokból tehát nemcsak az derül ki, hogy 1821-ben létesítették a kórházat, hanem az is, hogy újbóli létesítés történt, tehát az alapítás korábbi. 1795. május 13-án kelt a füredi szegények intézetének tervezete, amelyet Oesterreicher Manes József dolgozott ki. A tervezet részletesen szabályozza a kegyes adományok gyűjtését. 1795-ben 144 rajnai forint gyűlt össze a szegény betegek javára. A tihanyi apátság levéltárában őrzött tervezet mellett megtalálható a keltezés nélküli instrukció is, melyet a füredi savanyúvízi szegények kórházi intézete számára a királyi rendelkezések figyelembe vételével dolgoztak ki.¹³

Míg a polgári ispita által kezelt kevés beteg elhanyagolható létszám, addig a gyógyfürdőn működő patika már nagyobb számú szegény beteget szolgált ki. A szegények ingyenesen jutottak hozzá a gyógyszerekhez, a gyógyszerész magára vállalta a szegények részére kiadott gyógyszerek árának egyik felét, az uradalom fizette a másik felét. A teljes összeggel számolva a legtöbb 1822-ben 31 ezüsförint (efrt) 11 krajcár (kr.), a legkevesebb 1839-ben 5 efrt 2 kr. volt, amit a szegények részére gyógyszerben kiadtak.

A gyógyszerrel ellátott betegek számát nem ismerjük, de a pápai és a veszprémi gyógyszertárak hasonló célú iratai alapján megállapíthatóak. Az 1828/29. esztendőben a veszprémi Fekete Sas, a pápai Bisitzky-féle és a könyörülő barátok gyógyszertárában 1662 szegény és rab részére 386 efrt és 11 kr. értékben szolgáltak ki gyógyszert. Az egy főre eső ingyenes gyógyszer átlagértéke 13,9 kr. volt. Ennek alapján – a füredi összeget elosztva az egy főre eső átlagos gyógyszerértékkel – a füredi gyógyfürdői patikában gyógyszerrel ellátott szegény betegek száma az 1822-1844. években 22 és 135 fő között mozoghatott, az évi átlag 67 fő.¹⁴ A számított adatok egyértelműen csökkenő tendenciát mutatnak.

A szegényeknek a gyógyfürdőn való jelenlétét bizonyítja a számukra létesített istállók melletti kocsmák is, ahol a kocsisokon, cselédeken kívül nyilván a szegények is fogyaszthattak. Ez arra is példa, hogyan tudták elkülöníteni a fürdőn tartózkodó úri vendégektől a szegényeket.

NYELVHASZNÁLAT

A kérdés megközelítéséhez a második lehetséges utat a hivatalos iratokban tapasztalható nyelvhasználat adja. Adler József fürdőorvos 1821-től kezdve több mint három évtizeden át a gyógyfürdő működéséről beszámoló éves jelentéseiben rendszeresen az „úri

vendégek” kifejezést használta, amelyben az „úri” nem egy kiüresedett tartalommal bíró állandó jelző, hanem a vendégek egy meghatározható, a vendégnévsorokban szereplő körének a megkülönböztetését szolgálta. Az „úri” ellentéte a korabeli nyelvben a „közönséges”, lépten-nyomon felbukkan a fürdőről szóló iratokban. Hogy világos legyen a „közönséges” szó jelentése, néha – megfélemlítve a hivatalos szóhasználatról – az iratokban és a fürdőről szóló irodalomban a „paraszt” jelzővel helyettesítették. Latin nyelvű iratban a betegek egy meghatározható körére a plebs kifejezést is alkalmazták, amellyel nyilvánvalóan nem az úri vendégeket jelölték. A vendég kifejezést tulajdonképpen a paraszttal, szegényekkel társítva nem is használták.

A GYÓGYVÍZFOGYASZTÁS

A szegények számára gond nélkül és korlátlanul hozzáférhető volt a savanyúvíz, igaz, csak a helyszínen. Zákonyi Ferenc írja monográfiájában, hogy a savanyúvíz helybeni fogyasztása II. József 1784. január 18-i rendelete szerint ingyenes volt.¹⁵ A palackokban és kőkorsókban elszállított savanyúvízért fizetni kellett, emiatt a szegények ezt aligha vették igénybe. 1846-ban (201 704 palack és korsó) csúcsra ért a savanyúvíz – kaposvári, sornhegyi és vétyermi üveghutákban előállított – palackokban és kőkorsókban való értékesítése.¹⁶ Zákonyi Ferenc is írt a kőkorsókról, amelyekben a savanyúvizet távolabbra szállították.¹⁷ A számadási iratokból, számlákból megállapítható, hogy a seltersi kőkorsókról van szó, amelyeket az 1830-50-es években importáltak M. Berkowitsch bécsi kereskedő közvetítésével. Zákonyi idejében ilyen kőkorsó nem került elő, a szűkebb ismeretségi körömben rövid idő alatt több ún. kis seltersi kőkorsót (űrtartalma 1,5 messzely, azaz 0,63 liter) azonosítottunk. A palackon sorozatszám (Num. 62. stb.), valószínűleg űrtartalom (2 S) és Selters Nassau vagy Herzogtum Nassau Selters körlenyomat látható elmosódott címerrel. Mivel legalább 20 ezer darabot importáltak, minden valószínűség szerint több ilyen kőkorsó lehet még a Balaton-felvidéken.

SZÁLLÁS

A 19. századi iratokból nem derül ki, hogy a fürdőtartózkodó szegények hol szállásolták el magukat. Détsy Sámuel, a Magyar Kurír szerkesztője a fürdő 1796. évi állapotairól és a melegfürdőkről írva adja a választ: „Egynéhány épületet tétetett oda a földes úr; mellyekben az odagyűlni szokott vendégek rész szerént mulathatták is magukat. A két esztendővel előbb (1794) készített épületnek alsó részében vagynak a fürdőházak, a közönségesek és magánosok, a felső részében 13 vendégszobák de nem egyarányuak, hanem

némelyek nagyobb, némelyik kisebb. Ezeken kívül két vendég épület vagyon, ugymint délre a Balaton partján egy nagy L formára készült épület, amellyben lévő vendégszobáknak ajtaji rész szerént a savanyu kutakra, rész szerént napnyugatra és északra nyílnak. Azon két dombotskának egyikén, mellyek között a savanyu vizet tsergedő kutak vagynak, napnyugat felé fekvő egyikén vagyon a felső vendéglő ház, melynek ebédlő és jázó szobái elég tágasak. A padlásán vagynak oly szobátskák is, mellyekben az alacsonyabb sorsu vendégek szoktak szállani.”¹⁸

1786. április 30-án a Savanyúvíznél bevezetendő rendszabályok ügyében üléselő deputáció összeíratta a vendégek elhelyezésére rendelkezésre álló szálláshelyeket: Füreden 75 szoba, 7 konyha, 2 istálló 120 lóra, Arácson 152 szoba, 50 konyha, 35 istálló 319 lóra, a nemeseknél 18 szoba, 1 konyha.¹⁹ Ezért írhatta Oláh János 1834-ben azt a Tudományos Gyűjteményben, hogy „Arács Fürednek mintegy vendégfogadója”. Ezek a szálláshelyek elsősorban az úri vendégek elhelyezésére szolgálhattak.²⁰

A FÜRDŐK SZERKEZETE, SZOLGÁLTATÁSOK ÉS ÁRAK

Már Détsy Sámuel írásában megjelentek a drágább magánfürdőházak mellett a közönséges fürdőházak, amelyeknek a rendeltetéséről közelebbit nem lehet megtudni a tudósításból. A fürdők szerkezete fokozatosan alakult ki és fejlődött.

Az 1835. évi fürdőorvosi jelentés szerint: „meleg ferdő szobák száma lesz 23 (eddig csak nyolcz használható volt) a ' két nagy paraszt ferdőkön kívül, illy javítások, szépítések és gyarapítások után Füred bizonyossan Európának első rangú ferdő intézetei közé számíttandó lesz.”²¹

Carl Ludwig Sigmund 1837-ben megjelent munkájában is említi a parasztfürdőket, amelyek számos kellemetlenséget okoztak a vendégeknek, ezért a vérküti forráshoz való áthelyezésüket tervezték: „Die Bauernbäder; welche der Badediensschaft und den Gästen manche Unannehmlichkeiten verursachen, und auch ihrem Zwecke minder entsprechen, sollen, eienem schon mehrmals erörteten Plane gemäss, an die Quelle zu Vérkut bei Zánka übersetzt werden.”²²

Horváth Bálint imertetése szerint 1848-ban 42 kád állt a két fürdőházban, 14 az ófürdőházban 50 váltókrajcárért (vkr.), 9 az új fürdőházban 75 vkr-ért. Mindkét helyen a kádakat külön szobákban helyezték el. „Van még 19 jürdő parasztfürdők neve alatt, 16 férfiak, 3 némberek részére ...”. A parasztfürdők, a hivatalos árjegyzékben közönséges melegfürdők ára 15 vkr. Korábban is két közönséges fürdő volt 6, illetve 20 káddal és valamivel olcsóbb árakkal: előbbi

12, utóbbi 8 vkr-ért.²³ A parasztfürdőket tehát nem szüntették meg, 1848-ban is működtek Füreden a melegfürdőkben.

A balatoni hidegfürdőkben 1836-ban csak magánfürdő volt, 1837-től 1839-ig magánfürdő 35 vkr-ért és közfürdő 15 vkr-ért. 1840-től a közfürdő két részre bomlik: úri közfürdőre (20 vkr.) és közönséges fürdőre (10 vkr.). Utóbbi nyilván a parasztfürdővel azonos.

Ez a szerkezet nem változott 1853-ig, amikor új szolgáltatásokkal gazdagodott a melegfürdő kínálata. 1853-ban a savóital bevezetése olcsó áron történt, a savófürdő azonban az addigi legdrágább szolgáltatásként jelent meg 6 vfrt 45 kr-os áron. Az ugyanabban az évben bevezetett gőzfürdő, 1854-től az iszapfürdő, 1856-tól a cinkkádban való fürdő a savófürdő után következő legmagasabb árú szolgáltatások voltak. A zuhanyfürdők szintén drágák voltak, közepes áron csupán az ülőfürdőt lehetett igénybe venni. A szolgáltatásokban a magasabb árú új fürdők az árszínvonal emelkedését okozták, és kizárólag az úri vendégek számára létesültek.

Új szolgáltatás

(váltóforint és krajcár)	1853	1854	1855	1856
Savó 1 pohárral	0-7½			
Savó fél pohárral		0-2½	0-2½	0-½
Savófürdő	6-45	6-45	6-45	6-45
Kádas zuhanyfürdő			2-00	
Zuhany a gőzfürdőben	0-25	1-00	1-15	1-15
Gőzfürdő 1. Osztályú	3-20	3-20	3-20	2-30
Gőzfürdő 2. Osztályú	1-40	1-40		
Bérlet 1. Osztályú	15-00			
Iszapfürdő az új házban		2-30	2-30	2-30
Iszapfürdő az ó házban		0-36		
Ülő- (és szemfürdő)			0-30	0-30
Cinkkádbanmelegfürdő zuhannyal				2-00

Az eddigi kutatás lépten-nyomon hivatkozott a fürdő magas áaira, amelyek elriasztották a szegényeket, a melegfürdő magas árai miatt a parasztság számára elérhetetlen volt.²⁴

A fürdő árai nem voltak olyan magasak, amint azt az eddigi kutatás állítja, áremelés pedig valójában csak 1851-ben történt. A szakirodalomban megjelent nézet és adatok az 1837-ben bekövetkezett 250 százalékos áremelésről, nem is beszélve annak a nagyipari korszakból visszavetített okáról, egy ritka tévedésen alapulnak.²⁵ A reformkorban kétféle pénzben számoltak: ezüst- és váltóforintban, illetve krajcárban. Egy ezüstforint 2,5 váltóforinttal volt egyenlő, ennek következtében 1837-ben nem történt 250 százalékos ár-

emelés a fürdőn, csupán az történt, hogy 1836-ban ezüstforintban, 1837-ben váltóforintban fejezték ki az árakat. A tihanyi apát és talán Écsy László fürdőfelügyelő gazdasági filozófiája, üzletpolitikája amúgy is más elgondolásra épült, mint amiben az utóbbi évtizedekben élünk (nagyberuházások következtében végrehajtott áremelések).²⁶ A fürdő vezetése minden bizonnyal, az iratokból is érzékelhetően a kis haszon – nagy forgalom elve alapján működtette a gyógyfürdőt. Az elsődleges cél a vendégkör megtartása és – a szolgáltatások bővítésével, színvonalának emelésével, a szálláshelyek számának növelésével – a bővítése volt. Áremelés 1851-ben történt, aminek oka az iratokból nem derül ki. 1852-ben, Ferenc József látogatásának évében sem emelt árat az apátság. Ebben az évben a reprezentációs célú kiadásokra, a melegfürdőt kiszolgáló, Bécsből hozatott gőzgép megvásárlására és üzembe állítására hatalmas összeget fordítottak, ennek ellenére pénzügyileg ezt az évet is többlettel zárták.²⁷

A melegfürdő árai valóban magasak voltak – 1836-ban az új fürdőházban 75, az ófürdőházban 50 vkr. –, de a közönséges fürdő köpölyezés nélkül csak 15 krajcárba, köpölyözéssel együtt 37,5 krajcárba került. Az árak 1851-ben emelkedtek: új fürdőház 90 kr., ófürdőház 60 kr., közönséges fürdő 20 kr., ugyanaz köpölyözéssel 40 kr.²⁸

A fából épített kabinokban vagy „rekesztekben” való hidegfürdés árai 1824-ben 12-től 148 vkr-ig terjedtek. 1836-ban a legdrágább hidegfürdő, a „magánfürdő” ára 35 krajcárba csökkent, a közönséges fürdő ára 15 krajcár volt. 1840-ben a közönséges fürdő helyett lett egy úri közfürdő 20 vkr-os és egy közönséges fürdő 10 vkr-os áron.

1836-ban a fürdőköpeny kölcsönzése 4, a lepedőé 5, a törölkendőé 1 1/5 ekr-ba került mind a meleg-, mind a tavi hidegfürdőben. 250 százalékos áremelés itt sem történt, amint azt a kutatás állítja, a téves nézet oka ismét a pénznemek, pénzértékek fel nem ismerése. Valójában 1836-tól 1851-ig nem volt áremelés.²⁹ A Zala vármegye által 1818-ban megállapított árakat az 1820-as években csökkentették. A kölcsönzési árak 1836–1851 között nem változtak. A fürdőgatyá kölcsönzése 5 vkr-ba került, a fürdőköponyogé 10, a fürdőlepedőé 12,5, a fürdőkendőé 3, a kádborítóé 15 vkr-ba. 1851-ben más szolgáltatásokkal ellentétben a kölcsönzés árait csak jelentéktelen mértékben emelték.

Ezek a meleg- és hidegfürdői árak a szegények számára is elérhetőek voltak, s nyilvánvaló, hogy a gyulladásszerű betegségekre akkoriban alkalmazott legfontosabb gyógymód, a köpölyözés árát ha nehezen is, de összespórolta a beteg.

A VENDÉGEK

A vendégek számáról hiányos és hibás adatsorok jelentek meg a szakirodalomban. Az 1822–1852 közötti években a hiányosan fennmaradt vendéglétszám 385 és 2560 között mozgott. A fizető vendégek száma (azonos a szobaszámlákkal) ennél lényegesen kevesebb, 1836–1852 között 333–577 fő. A vendégnévsorokban és a fizető vendégek között számba vettek kivétel nélkül az úri vendégeket jelentették. Az úri vendégek összes száma a fizető vendégek számának durván 3-5-szöröse.

Év	Fizető vendégek	Az úri vendégek száma	Köpölyözöttek száma	Köpölyözöttek és úri vendégek aránya
1822		385	1809	4,7
1823		507		
1827 ³⁰		566		
1828		607	1520	2,5
1830		566	1877	3,3
1832		626	2083	3,3
1833		430		
1834				
1835	90	663	945	1,4
1836	339	1050 ³¹	1609 ³²	1,5
1837	409		1071	
1838	341 ³³	1000 ³⁴	1736	1,7
1839	343	1443 ³⁵	1345	0,9
1840	333	1561	1354	0,9
1841	360	1799	1929	1,1
1842	362	1708	1740	1,0
1843	385	1542 ³⁶	1331 ³⁷	0,9
1844	375	1348 ³⁸	1964 ³⁹	1,5
1845	367	1327	1735	1,3
1846	365	1815	2145	1,2
1847	577	2167	1477	0,7
1848	340 ⁴⁰	2270	1553	0,7
1849	533	2560	1590	0,6
1850	546	2112	1668	0,8
1851	472 ⁴¹	2055	1200	0,6
1852	489	2044 ⁴²	1286	0,7

A szegények számának behatárolására az egyik lehetőséget a köpölyözöttek száma adja, amelyet ha összevetünk az összes úri vendég számával, akkor megállapítható, hogy 1839-ig az előbbieket száma minden évben jelentősen meghaladta az utóbbiakét. Adler fürdőorvos a köpölyözötteket azonosította a parasztokkal, szegényekkel, a plebsszel, emiatt nyilvánvaló, hogy ezekben az években, de több esetben később is, a paraszto, szegények száma a füredi gyógyfürdőn meghaladta az úri vendégek számát.

A MELEGFÜRDŐK, A KEZELT BETEGSÉGEK ÉS A KÖPÖLYÜZÉS

A savanyúvízi gyógyfürdőn kezelt betegségekről és a balatoni víz javallatának eseteiről a legfontosabb forrás Adler József fürdőorvosnak a helytartótanács, Zala vármegye és a tihanyi uradalom számára készített jelentései, amelyek szerint a savanyúvizet és a balatoni fürdést sokféle betegség kezelésére használták és javallották. Adler jelentéseinek egyik pontja tartalmazza azt, hogy hány személyen vágtak eret és hány személyt köpölyöztek az adott évben. Míg érvágás csak néhány tucat esetben történt, a köpölyözöttek száma 945 és 2145 között mozgott 1822–52 között. Számuk 1822-ben 4,7-szerese a hivatalos nyilvántartásban szereplő úri vendégek számának, s bár a későbbiekben ez az arány fokozatosan csökken, el kell ismerni, hogy esetükben évről évre az úri vendégseghez hasonló nagyságrendű tömegnek a fürdőben megjelenéséről van szó. E jelentős létszám nem lehet azonos az úri vendégekkel, mivel azoknak nyilván csak kisebb része vette igénybe ezt a szolgáltatást. Ennél is többről van szó: Adler 1822. évi jelentésében nemcsak azt írta le, hogy 24 személyen végeztek érvágást és 1809 személyen köpölyözést, hanem azt is, hogy „a paraszto, az érvágást és köpölyözést ugyanazzal a korlátozással és móddal végezték, amelyet a fürdőorvos előző évi jelentésében is leirt”. (*Venae sectiones et scarijicationes rusticorum sub restrictione ac modalitate in relatione mea anni praecedentis Ex. Consilio Regio L. H. humillime expositae hoc anno quoque institutae sunt.*)⁴³ Az 1828. évről készített orvosi jelentés még ezen is túlmegy, mert a köpölyözötteket – 1520 személy – teljesen azonosítja a néppel. „Numerus individuarum ex classe plebeje per decursum aetatis scarijicatorum in 1520, venam secari curantium autem in 18-um constitit.”⁴⁴ A vendégek száma ebben az évben 607.

A köpölyözést a gyulladások csökkentésére alkalmazták. A gyógykezeléshez bükkfából csináltattak köpölyöző székeket. A gyógyfürdő 1851. évi leltárában 6 köpölyöző gép és 400 köpölyöző üveg volt. Míg az érnitást az 1840-es években Packl János helybeli orvosmester végezte, addig a köpölyözést Drexler Máté köpölyöző mester, aki a kezelésért befolyt összeg 6 százalékát kapta. A fürdők üzemeltetésének joga és a köpölyözés a seborvosi szakma kulcskérdése lett a 18–19. században, és nem véletlen, hogy a füredi gyógyfürdő alapítójának, a soproni származású de székesfehérvári polgár Flasker Andrásnak saját városában elhúzódó vitás ügye volt egy Axmann nevű társával, de Füreden is volt vitás ügyük emiatt a seborvosoknak.⁴⁵

Kopácsy József királyi biztos által a tihanyi apát-

sági uradalom és a fürdőorvos részére (pro physico ad aquas soterias) 1821. április 1-én kiadott és a fürdőorvos kötelességeit szabályozó instrukció 5. pontjában is világosan megfogalmazta: a fürdőorvos a gyógyítandó betegségekben serényen forgatja magát, serénységgel és nyájassággal a szegényebbeknek és a tehetősebbeknek (pauperibus ac opulentibus) munkájával a szolgálatára lesz.⁴⁶

A parasztek, szegények igénybe vették a melegfürdő szolgáltatásait, a köpölyözésre kerülők nyilván azért is, mert ezt célszerű volt megtenni a kezelés minél nagyobb hatásfoka érdekében. A parasztek, szegények számának meghatározásához kétféle adatot lehet felhasználni: 1. a meleg közfürdőt igénybe vevők számát, 2. A melegfürdőt és utána a köpölyözést is igénybe vevők számát. Az előbbi ára 15kr., 1851-től kr., azutóbbié 37,5 kr., 1851-től 140 kr. volt. A melegfürdők forgalma 1836-1852 között:

Év	Melegfürdő		Köpölyözés és fürdés	
	új házban	óházban	Közfürdő	
1836	1465	3409	535	1609
1837	1619	2495	616	1071
1838	1423	2770	690	1736
1839	1600	2711	746	1343
1840	1630	3054	960	1354
1841	1519	3108	934	1929
1842	1805	3521	902	1760
1843	1594	2701	900	1331
1844	1762	3058	1237	1964
1845	1727	2893	896	1735
1846	1941	3427	1159	2145
1847	2590	3693	1392	1477
1848	1411	1822	990	1553
1849	3055	3374	1141	1590
1850	3527	4802	1555	1668
1851	2121	3040	1010	1200
1852	1878	3293	651	1286

A BALATONI HIDEGFÜRDŐK

Meglehetősen elterjedt nézet, miszerint a Balatonban nem fürödtek az emberek. Erre bizonyítéknak látszott az, hogy a gyógyfürdő árszabásaiban szerepelt a Balaton vizében való fürdés, de csak úgy, hogy azt behordták a melegfürdőkbe és felmelegítették. Levéltári iratok alapján nem lehet megállapítani, hogy mióta fürödnek a Balatonban, de Horváth Pál tihanyi apátnak 1824. május 28-án Oesterreicher József ügyében a vármegyéhez intézett levelében egy meggyőző bizonyíték olvasható.⁴⁷ „*minekutánna a Balaton tavának szélessen ki terjedő körös körül lévő partyain egész 1821-k esztendőig még úri személyek is alkalmasabb helyeken szabad ég alatt meg fürödtek, és sokan a savanyó vízi balatonyi hideg ferdők felállításán után még most is a ferdő ház elmellőzésével a*

tóóban fürödni nem általlanak. a katonai közönséges karnak s a polgári szegénységnek az által éppen jó tétemény nem nyújtatik, ha ezek (a mihez nem is szoktak) rekesztékbe fürödni engedtetnek, kik inkább valamint ez előtt a Balatonban szabad ég és levegő alatt meg tudtak fürödni, úgy ezután is legottan bátrabban és örömostyebb megfürödnek.” A Balatonban való fürdözést sosem vetették el, csak éppen nem hivatalos, hanem megtűrt volt 1822, az apátság hidegfürdőjének felállítása előtt és után is, és az efajta fürdőzés után nem volt bevétel. Oesterreicher ajánlata pedig kimondottan a szegényebb sorsúakra és a közlegényekre vonatkozott.

Zákonyi Ferenc említi könyvében, hogy Szily József Pest vármegyei alispán 1783-ban egy tutajszzerű fürdőházat építtetett a Balatonra, amelyet azonban egy vihar 1787-ben a tihanyi partokra átsodort, közben az darabokra tört. Nem lehet megállapítani, hogy erre vagy egy másik hidegfürdőre vonatkozik-e a Nidermayer Ferenc ácsmester által készített költségvetés, amely alapján elvégzendő 190 rajnai forint értékű javítási munkát 1787. május 15-én hagyta jóvá Tallherr József magyar királyi építész.⁴⁸ Mivel az ácsszámla csak egy meglévő fürdő javításáról szólhat, a Zákonyi által említett 1789-es térképen feltüntetett hidegfürdők is létezhetek, s nem az 1821–22-ben megépült hidegfürdőket ábrázolják.⁴⁹

Ugyancsak a szakirodalomból ismert, hogy 1821-ben építtetett hidegfürdőt a nádorispán a maga és hitvese számára.⁵⁰ Ez a magán célú hidegfürdő Horváth Pál tihanyi apátnak Zala vármegyéhez 1825. április 14-én írt levele szerint az arácsi határban létesült.⁵¹

A tihanyi apátság levéltárában olyan iratok találhatóak, amelyek bizonyítják, hogy a 19. században az első közcélokat szolgáló hidegfürdőt Oesterreicher Manes József építtette 1821-ben, de a Balaton azt még ugyanabban az évben összedöntötte.⁵² Ezután megpróbálta visszaállítani azt „a katonai legénység és az adózók” szolgálatában, de felajánlásával nem élt sem a vármegye, sem az uradalom. Oesterreicher tovább próbálkozott a „katonai ispita” és a hidegfürdő terveinek a megvalósításával, de a legfelsőbb helyen is elutasították.

A szakirodalom szerint a hidegfürdőket 1822-ben nyitották meg, de ezek csak a bencések által felállított fürdők voltak.⁵³ Kopácsy József veszprémi püspök és királyi biztos „serkentette” az uradalmat a hidegfürdő felállítására. Mivel az uradalom nem volt felkészülve a javaslat megvalósítására, 1821-ben a pesti nemzeti és a budai német újságokban meghirdette, hogy 4 forint bér ellenében bárkinek engedélyezi a Balatonon hidegfürdő létesítését. Mivel senki sem jelentkezett a hirdetésre, az uradalom a hidegfür-

dő felállításának a lehetőségét magánszemélyek részére megszüntette, s a maga költségén „a közönség köz. hasznára és kedvéért a Felséges Cs. K. Fő Herezeg nádor ispány úr ferdejének formájára egy 6 osztálybul, nevezetesen 4 kisebb és 2 nagyobbul álló ferdőt állított fel a Balatonban”⁵⁴

A tihanyi apátság levéltárában megtalálható a benecések által 1822-ben megnyitott hidegfürdő tervrajza.⁵⁵ A tervrajz és a kivitelezés nem egyezik meg teljesen, mert a hat részből álló építmény megvalósult ugyan, de a fürdő orvosának az 1822. évről készített jelentése szerint a nádorispáni hidegfürdő mintájára emelt fa-építmény két nagyobb és négy kisebb „osztályból” állt.⁵⁶

Az 1821–22-ben létesített hidegfürdők helyét pontosan meg lehet állapítani a tihanyi apátság levéltárában fennmaradt rajz alapján. Oesterreicheré a Horváth háztól délre, az iratok szerint attól délkeletre esett. Ezen a részen az apátság elbontatta a hajdúházat, mert zavarta a Balatonra és a Balatonon át való kilátást. Részben ugyanezzel indokolta meg az apátság Zala vármegye előtt azt, hogy miért ellenezte Oesterreicher hidegfürdőjének a visszaállítását. A Horváth háztól nyugatra eső postamesteri ház és a Csépan ház alatti Balaton a sekélysége miatt nem volt alkalmas hidegfürdő létesítésére. Emiatt az apátság a Csépan háztól nyugatra, kb. a mai kikötő irányában építtette meg a hidegfürdőjét. Ugyanitt állt a parton a „polgári ispita”⁵⁷

1837-ben a hideg magánfürdő 35 vkr., a közönséges fürdő 15 vkr. 1840-ben a magánfürdő 35, az úri közfürdő 20, a közönséges fürdő 10 vkr. 1851-ben ugyanezek az árak 50, 25, 12 ½ vkr. A hidegfürdők forgalma 1836–1852 között:

Év	Hidegfürdő	
	Magán	úri köz közönséges
1836	2694	
1837	3536	1119
1838	3786	1339
1839	5491	1834
1840	4293	1720 1517
1841	4791	2040 1486
1842	4540	2006 1694
1843	2726	1264 1469
1844	2864	1257 1590
1845	3370	1885 1886
1846	4855	2629 2160
1847	5259	2598 1992
1848	2485	1222 1049
1849	2124	1878 733
1850	6363	3548 1084
1851	2733	2182 2434
1852	4487	3737 2804

ANYAGI JAVAK ÉS A SZEGÉNYEK

A kutatás feltételezi, hogy „A megfelelő kategórián belül a vendég egyféleképpen takarékoskodhatott: mindenből a „közönséges” minőséget, s nem a „finomat” választotta.”⁵⁸

Ezt nehéz lenne bizonyítani. Számszaki adatokkal még nem alátámasztva, de eddigi benyomásaim szerint ez egyáltalán nem volt jellemző a reformkorban a gyógyfürdőn kialakult fogyasztási szokásokra. Inkább az figyelhető meg, hogy mindenki betartotta a szabályokat, és a vagyonának, rangjának megfelelően fogyasztott. Néhány példa említést érdemel. Az árszabásokban külön tüntették fel a társasági ebédet az úri vendégek és a cselédebédet a többiek számára. 1785-ben a füredi felső vendéglőben négyféle asztal volt: 12 kr-os a cselédség számára, azután 17,30 és 60 krajcáros.⁵⁹ Az 1823. évi árszabás szerint az ebédlőben elfogyasztott társasági ebéd – „egy levessel, egyféle marhahússal, mellynek kétféle mártalékjai lesznek, kétféle czuspajzzal, sülttel megrakva, kétféle betsinálttal, egy tésztás, kétféle petsenye, s kétféle salátával, kenyér és bor nélkül egy személyre” – 2 vfrt-ba, egy cselédebéd háromféle étellel kenyér nélkül 30 krajcárba került. Extra ellátás is volt: Széchenyi, gr. Festetics Tasziló, a tihanyi apát, Maisson és Clark olyan levest kaptak ebédre, ami fejenként 2 vfrt 30 kr-ba került. Nem is rendeltek második fogást, hanem csak egy whist kártyát. A drága somlai, bársonyosi, tényői borok mellett kimértek olcsóbb tihanyi, azon belül még olcsóbb közbort is 6–10 krajcáros áron, utóbbit az istállók melletti kocsmákban, ahol a kocsisokat, cselédeket, szegényeket szolgálták ki. Deák Ferenc matracon aludt, a szolgálja szalmazsákon, ahogyan a színészek is. Volt cselédgyertya, a középosztálybeliek számára öntött faggyúgyertya, az előkelők és egyes rendtagok számára a feltalálóról elnevezett „tökéletes” sztearingyertya, a milli gyertya, ezenkívül az első osztrák szappanfűző társaság által előállított és Bécsből a seltersi korsókkal együtt importált finom Apollo gyertya. A középosztálybeliek nem használtak cselédgyertyát, hanem idővel ők is a milli gyertya fogyasztóivá lettek, a kezdetben csak az előkelők számára hozzáférhető új fogyasztási cikk fokozatosan „alászállt” az alattuk elhelyezkedő osztályba. A bútorokból (subláda, asztal, szék, ágy, mosdókasztli) volt politéros és fakó, a legtöbb használati tárgyból (köpöláda, fürdőkád, lavór, tükör, öveg pohár, kalamáris, ciha) közönséges és finom, éjjeli edényből öveg és cserép, korsóból zöld cserép és réz, lepedőből, törülő ruhából vászon és gyolcs, matracból IZ, 16 és 20 fontos, kanapéból tapacéros és sétatéri. Demokratikus viseletnek számított az 1838-tól kölcsönözhető és gyorsan hódító fürdőgatya, amely valószínűleg

a fürdőköpeny viseletét szorította ki. Ezek a bútorokkal és tárgyakkal főleg a szállást foglaló jómódúak és előkelők, s nem a parasztok és szegények számára rendezték be a traktérokat, vendéglőket.

A SZEGÉNYEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

A rendelkezésre álló adatok alapján azt mutatják, hogy a szegényeknek a fürdőn való megjelenésében az idők folyamán változások történtek. Ha a gyógyszerrel ellátott szegény betegek számát nézzük, akkor megállapítható, hogy a számuk csökkent. A számított létszám az 1822. évi 135 főről 114, majd 104 főre csökkent, 1832–36 között 58–62 fő, 1838–42 között 22–43 fő.

A szegény betegek kimutatás ára alkalmas a köpölyözöttek száma. Abszolút számok helyett a köpölyözöttek úri vendégek aránya jól mutatja a gyógyfürdői forgalomban kitapintható tendenciát. 1822-ben 4,7-szer annyi köpölyözött volt a gyógyfürdőn, mint úri vendég. Első lépcsőben ez az arány 2,5–3,3-szorosra csökkent 1828–1832 között, a második lépcsőben 1835–38 között 1,4–1,7-szeresre, 1839–46 között 0,8–1,5-szörösre, 1847–61 között 0,6–0,8-szorosára.

A köpölyözöttek számához hozzá kell számítani a közönséges melegfürdőt igénybe vevők számát, tehát

azokét, akik melegfürdőt vettek, de nem köpölyözöttek magukat. Ezenkívül hozzájuk számítandók a közönséges hidegfürdőt igénybe vevők is. Azt azonban nem lehet tudni, ki hányszor vett közönséges meleg- és hidegfürdőt, a számuk hány paraszt és szegény vendéget takar. Ha a hideg magán- és úri közfürdőt használók összes számát elosztjuk a vendégnévsorokban szereplő úri vendégek számával, akkor kiderül, hogy a balatoni úri fürdőzők száma 1840–52 között 1,6–4,7-szerese az úri vendégek számának, tehát maximálisan 1,6–4,7-szer fürdőzött egy személy. A melegfürdők esetében 1,4–3,9-szeres arányról van szó. Ez támpontot ad a közönséges hideg- és melegfürdőt igénybe vevők számának megállapításához is.

A parasztfürdők Füredről Vérkútra való áttelepítésének tervét nem hajtották végre. A füredi gyógyfürdőre továbbra is jártak parasztok, szegények, igaz, egyre csökkent az úri vendégekhez képest az arányuk, aminek az okát az iratok alapján nem lehet megállapítani, mivel ezt célzó intézkedések nem születtek vagy írásos nyomuk nem maradt. Feltételezhető, hogy a szegényeknek a gyógyfürdőn való visszaszorulása spontán módon ment végbe, okát elsősorban a gyógyfürdő fejlődésében, a szolgáltatások drágulásában kell keresni.

1 Katona Csaba: A balatonfüredi fürdővendégek társadalomtörténeti vizsgálata (1840-1916). (Kézirat) Bp. 1998. - Hudi József: A balatoni fürdőkultúra a reformkorban. Zalai Gyűjtemény 28. Zalaegerszeg. 1989. 109-135.

2 Veszprém Megyei Levéltár (VeML) Tihanyi Apátság Levéltára (TAL). Savanyúvízi iratok. Capsa 7. Nr. 56. jelzettel.

3 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2.15.

4 Magyar Himnódó. Bécs. 1786. Bőjt-más hava 18 napján szombaton költ 22. levele. 173-176, 195-196, 211-212.

5 A német nyelvű instrukció megtalálható. VeML Balatonfüredi fürdőbizottsági ülések (1855-1913) jegyzőkönyvének 1-4. lapján, a fürdőbizottság 1855. július 26-i ülésének jegyzőkönyve az 5-6. lapon. Közli Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig. Veszprém, 1988. 200-202.

6 Uo. 1857. augusztus 24. 14-15.

7 Hudi 1989. 133.

8 Hudi 1989. 128.

9 Hudi 1989. 128.

10 Katona 1998. 7. 35.

11 Horváth Bálint: A' füredi-savanyúvíz 's Balaton' környéke. Kézi-könyvtől a' savanyúvízi 's balatongözüsi minden karu, 's rendűi tisztes vendégeknek írta Horváth Bálint pannonhegyi sz. benedek rendűi, bakonykajári egyház' papja. Magyar-Óvárott, 1848. 3.

12 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2.15.

13 Mindkét irat jelzete VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 27.

14 VeML Veszprém Vármegye Nemesi Közönségének iratai. Köz- és kisgyűlési iratok 2102/1830.

15 Zákonyi 1988. 129.

16 Az adatok a monográfiához való adatgyűjtésből származnak.

17 Zákonyi 1988. 129.

18 Magyar Kurír, Bécs. 1796. II. fertály. 628. – Zákonyi 1988. 147-148.

19 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 22.

20 Oláh János: Balaton mellyéki tudósítások barátságos levelekben. Tudományos Gyűjtemény. 1834.111. 65.

21 Zala Megyei Levéltár (ZML). Zala Vármegye Nemesi Közönségének iratai. Köz- és kisgyűlési iratok 5821/1836. február 29.

22 Carl Ludwig Sigmund: Füred's Mineralquellen und der Plattensee für Aerzte und Badegasre. Pest, 1837. 20.

23 Horváth Bálint: A' füredi-savanyúvíz 's Balaton' környéke. Magyar-Óvárott, 1848. 18.

24 Hudi 1989. 128.

25 VÖ. Hudi 1989. 114.

26 Vö. Hudi 1989. 114.

27 VeML TAL Savanyúvízi számadások 1851, 1852.

28 A fürdő szolgáltatásainak árai megtalálhatók a korabeli újsághirdetésekből és a savanyúvízi számadásokban.

29 VÖ. Hudi 1989. 115.

30 Számított adat. Az 1828. évi jelentés szerint az előző évben II úri és 33 zsidó vendéggel kevesebb volt.

31 Hudi szerint 1150, de 1836-ban „a keresztény úri vendégek száma többre ment nyolcad fél száznál”, tehát 750 felett volt. A zsidó vendégek száma közel 300 volt.

32 A fürdőorvosi jelentés szerint 1557, a számadásban szereplő adatot közöljük.

33 Ennyi szobaszámla volt.

34 Valójában 1000 feletti.

35 Hudi szerint 1143, de az orvosi jelentés és Horváth szerint is 1443.

36 Adler, Horváth Bálint és Jalsovics adata, Hudi szerint 1752. Jalsovics Aladár: A balatonfüredi gyógyhely és kúrándulás helyei. Bp. 1878.

37 Az orvosi jelentésben 1273.

38 Az orvosi jelentésben 10 18, esetleg 1318.

39 Az orvosi jelentésben 1905.

40 A szobaszámla kettővel kevesebb.

41 Ennyi szobaszámla volt.

42 Jalsovics adata, Hudinál 1925.

43 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 22.

44 ZML Zala Vármegye Nemesi Közönségének iratai. Köz- és kisgyűlési iratok 3106/1828. II. 17.

45 Lichtneckert András: Új adatok a füredi savanyúvízi gyógyfürdő történetéhez 1674-1822. (Alba Regia, megjelenés alatt.)

46 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

47 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

48 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

49 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

50 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

51 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

52 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

53 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

54 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

55 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

56 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

57 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

58 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

59 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

60 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

61 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

62 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

63 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

64 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

65 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

66 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

67 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

68 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

69 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

70 Situationsplan der im Jahre 1789 begonnenen Anlage beim Saucbrunn im Szalader Comitath nachst Füred am Platten Sec. Aufgenommen Ao. 1789. von Fr. Mussil Op. Ing. -Zákonyi 1988. 143-145. – Lipták Gábor: Balatonfüred fejlesztési terve a XVIII. században. Magyar Építőművészet 1963. 2. sz.

71 VeML TAL Acta abbatiae. Capsa 7. Nr. 2. 25.

ÁCS ANNA

Egy halhatatlan barátság emléke:
A DR. SCHMIDT FERENCNEK AJÁNDÉKOZOTT
ADY-PORTRÉ" FOTÓ A BALATONFÜREDI
HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYBEN

Bármennyire is hihetetlennek tűnik egy évszázad távlatából, Ady Endréről nagyszámú portréfotó készült és maradt ránk. A költő korai halálát tekintve és a fényképezés múlt század eleji elterjedtségének csekély mértékét figyelembe véve mindenképpen jelentősnek értékelhető az Adyt megörökítő közel száz portréfotó – így fogalmazott az Ady-fényképek ikonográfiáját összeállító E. Dr. Csorba Csilla irodalmi muzeológus. Értelmezése szerint a felvételek viszonylagosan nagy száma arra enged következtetni, hogy fotói által a költő a barátaival, rajongóival való együttlét idején túl is igényt tartott, vágyott személye sajátos jelenlétére, megmutatására. Nemcsak a lelkéhez közel állókat, de kedves ismerőseit is gyakorta és szívesen ajándékozta meg saját fotóival, alkalmanként pedig dedikálta a felvételeket. Ha tehetné, figyelemmel kísérte fényképei sorsát: külföldi vagy hosszabb vidéki tartózkodásai közben barátai segítségével többször utánrendelt képeiből, hogy egyedi emlékként ajándékozhasson belőlük.

Az Ady-portréfotó ikonográfia-kutatás 1977-ig 380 fotót, 26 eredeti negatívot és tíz eredeti reпр-negatívot regisztrált 96 fő- és 9 variáns tételben. Ady mintegy „száz arca” különböző gyűjtemények kincse, de a magántulajdonban lévő fotók száma is magas. A felvételek némelyike többféle variánsban készült, olykor egyidőben, olykor különböző időben végzett másolásokkal, utalva az utánrendelésekre. A variánsok alapja az eredeti negatív vagy reпрnegatív, de az is előfordult, hogy a fotós az újabb megrendelésnél a teljes felvételnek csak egy-egy részletét emelte ki.

Ady feltehetően szívesen ült vagy állt a fényképezőmasinák elé, és elismerte a fényképészek teljesítményét. Kevés fotóssal dolgoztatott, a mesterek közül Székely Aladárt a barátai közé fogadta. A fotótörténészek megállapítása szerint az Ady-fotók között Székely Aladár munkái a legértékesebbek. Székely a 20. század elején tért haza külföldről, és mesterségbeli-művészi tökéletesedését már az első általa készített Ady-felvételek jelzik. Szinte párhuzamosan haladt ekkortól az országos hírnevet kiérdemelt költő és a pályakezdő, nagyreményű s a hozzá fűzött reményeket gyorsan valóra váltó fényképész művészi útja. Nem tudjuk, e barátsággá érő

kapcsolatban melyikük volt a kezdeményező, mindenestre Székely Adyról készített portréfotói mindkettőjük ismertségét, elismertségét elősegítették. Székely – tudomásunk szerint – 1908-tól fotózta Adyt, volt, hogy egyidőben öt fényképet is készített róla. Utolsó Ady portréfotója 1918 elejéről öröközött meg. Barátságukat jellemzi, hogy amikor Székely Írók és művészek címmel fotóalbumot tervezett, Adyt kérte fel a bevezető megírására. Ady még 1913-ban eleget is tett barátja felkérésének s az album, benne Ady fotójával, 1915 karácsonyára jelent meg. Ady értőn s beleérzőn így írt a fotózás mesteréről: „Székely Aladár egy derék fotográfus ember, kinek művészete abban áll, hogy nem művészkedik a fotográfiával. s képeinek az az egyéni, s ezzel megint művészi vonásuk, hogy nem tolja beléjük egyéniségét. Tudniillik: a fotográfia csak így lehet igaz, ami ebben a különös esetben művészt jelent.” Az album másik bevezetőjének írója, Ignatus is dicsérte Székely realista, ha úgy tetszik: naturalista fotográfiáját, „igen jó lencséjét” s azt, hogy nem alkalmaz erőltetett beállítást, sem retust.

Ady Székely Aladár által készített portréfotói valóban egyszerűsége törekvők mind beállításukban, mind eszközhasználatukban, tömörítetten komponáltak. Ilyen az a portré is, amit Ady pesti, majd füredi orvosbarátjának, dr. Schmidt Ferencnek ajándékozott. A fiatal orvos 1910-ben kezelte először a költőt a városmajori szanatóriumban. Kapcsolatuk hamarosan barátsággá alakult, így a költő Schmidt Ferencet 1912 nyarán Balatonfüredre is elkísérte, amikor kinevezték a füredi szanatórium igazgató főorvosává. (Erről lásd: Ács Anna: Ady Endre balatonfüredi útjai. Füredi História 2003. július, 12 – 16. p.) Vagy még a fővárosban vagy már Balatonfüreden kapta ajándékba Adytól azt a dedikált, de nem dátumozott fotót, amely egy 1917-ből származó másik Ady fotóval együtt az orvos rendelójének falát díszítette. A portrét felfedezhetjük a Schmidt-tel készített interjút („Ady Endre balatonfüredi tartózkodásairól beszél dr. Schmidt Ferenc, Ady egykori orvosa”) illusztráló rendelői fotón is a Film, Színház, Irodalom című lap 1944. februári számában. Marton László ugyancsak látta még 1956 nyarán, amikor riportot készített az orvossal. Schmidt

doktor aztán 1957-ben Amerikába emigrált gyermekei után, s magával vitte a neves és számára kedves Ady portréfotókat. Ezek sorsáról mit sem tudunk aztán közel fél évszázadig. Csorba Csilla ekként írt a korábban készült fotóról: „*időközben megsemmisült vagy lappangó példány*”.

2006 nyarán Balatonfüreden felavatták dr. Schmidt Ferenc emléktábláját. Annak az épületnek a bejáratánál, ahol élete javát töltötte el a szívbeteg gyógyításával. Így tért haza, mert amint fia, ifj. dr. Schmidt Ferenc visszaemlékezett, apja Amerikába való megérkezése után rögvést a visszautazásáról kezdett beszélni. Sajnos, alig pár hónap múlva elhunyt a számára idegen földön.

Az emléktábla-avató ünnepséget követően nem volt alkalmam beszélgetni az ifj. dr. Schmidt Ferencet képviselő, az ő üdvözlő sorait felolvasó rokonnal, dr. Migray Katalinnal. Viszont sikerült megkapnom az e-mail címét, így írtam neki az Ady fotók ügyében. Válasz ugyan nem érkezett, ám alig egy hónap múltán arról értesített a balatonfüredi Helytörténeti Gyűjtemény vezetője, Elek Miklós, hogy ifj. dr. Schmidt Ferenc egy Ady fotót küldött a Polgármesteri Hivatalnak, amit átadtak a város helytörténeti gyűjteménye számára. Kíváncsian vártam, melyik felvételt kapták meg ajándékkul.

Mint kiderült, a korai Ady portréfotót küldték meg Amerikából. Ez a fénykép 1908-ban készült, Székely Aladár állította ekkor fényképezőgépe elé a költőt. A fénykép több változatban és több példányban maradt fenn: tucatnyi pozitívet rendelhetett belőle Ady, hogy barátainak ajándékozhasssa. Ellenben csak két dedikált fotó maradt ránk a sorozatból. Az egyik ajánlás Móricznénak szól, ezt a felvételt Móricz Virág őrizte. A másik dedikálás dr. Schmidt Ferencé, amelynek szövege: „*Schmidt Francinak, kedves jó doktoromnak s szeretett barátomnak: Ady Endre*”. (A szöveget Csorba Csilla is pontatlanul idézte, másodlagos forrás után, mivel az eredeti fotót nem láthatta.) A fénykép teljes mérete: 297 x 368 mm, ezen belül a fotóé: 150x199 mm. A fotó alatt a

paspartoun Ady autográf írásán felül a fényképész, Székely Aladár aláírása olvasható.

A felvétel az Adyról készült korai Székely Aladár fotók közül való. 1908-ban öt különböző beállítással (mellkép, profil, ülő és álló) fényképet készített ekkor a költőről, mindet ugyanabban az öltözetében. A Schmidt Ferencnek ajándékozott fotó szemből felvett, igazán erőteljes, kifejező. Ady elgondolkodón kissé lefelé néz rajta, egyik kezét a nadrágzsebébe dugja, míg a másiknak csak a hüvelykujjával érinti a nadrágzsebet. Székely ezt a fotót sem retusálhatta, mert a mély árnyék jól kivehető a költő szeme alatt. Ady fénykép-beállítása itt sem mesterkélte, hanem egyszerűsége törekvő, valóban tömörítetten komponált. Némi gondterheltséget tükröz, ugyanakkor rendkívül szuggesztív erejű. A fiatal, meditáló költőt mutatja hitelesen, a maga természetességében. Bizonyára Ady kedvelt fotói közé tartozott, elégedett lehetett a fényképész ezen munkájával, ezért szívesen ajándékozta barátainak, tisztelőinek.

Dr. Schmidt Ferencet Ady nemcsak kezelőorvosának, hanem szeretett barátjának tartotta, erről egyértelműen tanúskodik a neki ajándékozott fotó dedikációja is. Az orvos-barát, amikor a rendelője falán függő Ady-fényképre nézett az 1944-es riport készítésekor, így szólt: „*Sokat fordult a világ, amióta Ady Endre meghalt. Sokat gondolok rá az utóbbi időben, versei ma aktuálisabbak, mint valaha ...*” S nem véletlenül vitte magával Ady portréfotóját Amerikába, mivel az legbecsesebb kincsei közé tartozott, magyarságára emlékeztette az idegen országban.

Köszönet illeti dr. Schmidt Ferenc fiát és rokonait, hogy az orvos birtokában levő egykori két Ady-fotó közül az egyik méltó helyre, a balatonfüredi Helytörténeti Gyűjteménybe kerülhetett! A gyűjtemény kedves, hangulatos épületébe látogatók immár az állandó kiállításon tekinthetik meg a páratlan Ady relikviát, amely egyúttal a város halhatatlan orvosának emlékét is idézi.

Schmidt Francinak, kedves jó doktoromnak s szeretett barátomnak: Ady Endre

Z. KARKOVÁNY JUDIT

ÚJRA PROTIWINSKY

2005 júniusában, a Protiwinsky kismonográfia megjelenésekor többen is megkérdezték, hogyan tervezem folytatni a munkát. Nem tervezek folytatást, feleltem, hiszen az előző években mindent összegyűjtöttem, amit csak lehetett. Van viszont három nagy kívánságom: szeretném, ha valaki Münchenben találna még életrajzi dokumentumokat; szeretném, ha a Pásztorfiú, a híres Lenbach-kópia a szülőváros, Balatonfüred tulajdonába kerülne; s nagyon szeretném valamilyen formában műemléki védelemben tudni a Brázay-villa falán rejtőző freskót. Három kívánságomból kettő teljesült. A Protiwinsky-életmű feldolgozását pedig nem tudtam abbahagyni, és a munkában már segítőt is vannak.

Protiwinsky Ferenc házasságáról a Münchenben élő Jürgen Schriffert úr kezdett kérésemre adatokat keresni, s hála a német hivatalok híres alaposágának, nem remélt gazdag forrásra bukkant. Nem az anyakönyvekben, ezekben Németországban éppúgy, mint bárhol a világon, csak a kilencven évesnél régebbi bejegyzések kutathatóak, hanem a városi levéltár címlistáiban.

München város lakóiról ugyanis a 19. századtól kezdve minden évben pontos címlistát állítanak össze, s ezek az Adressbuchok minden korlátozás nélkül, bárki számára hozzáférhetőek. (A kutatáshoz csak idő kell – az persze nem kevés.)

A MŰVÉSZ HÁZASSÁGA

Protiwinsky Ferenc a feltételezett időpontnál jóval korábban, már 1911-ben megnősült. Művészi pályája a házasságkötés évében kezdett felívelni: ekkor állított ki képet először a Kunstvereinben, a Glaspalastban Rembrandt „Levétel a keresztről” című festményének másolatát mutatta be. Az Adressbuch „Foglalkozás” rovatában neve mellett a „festőművész” (Kunstmahler) szerepel; felesége, Felizitas Meyer – a későbbi években Felizitas Protiwinsky-Meyer – neve után a bejegyzés: Privat, azaz ahogyan akkoriban magyarították: „magánzó”. Gyermekük, Franz Friedrich Protiwinsky 1912-ben született. Házasságukat 1916-ban Budapesten magyar bíróság bontotta fel. Protiwinskynek ekkor, az első világháború harmadik évében vissza kellett jönnie Magyarországra, a Cs. és Kir. 48-as gyalogezredben teljesített katonai szolgálatot.

Mindezek az újabban ismertté vált életrajzi adatok újabb kérdéseket vetnek fel, amelyekre a választ ismét csak találgatni lehet. Miért végződött Protiwinsky Ferenc házassága rövid öt év után válással? A háború miatt? Vagy elidegenedtek egymástól, s békeidőben is elváltak volna? Hogy Protiwinsky 1916-ban nem hoz-

za haza feleségét és kisfiát, az számomra nagyon egyszerűen megmagyarázható. Meyerék, ha nem is dúsgazdag, de vagyonos müncheni polgárok, saját emeletes házukban laknak; Felizitas és a kisfiú megélhetését a család a háborús körülmények között is biztosíthatja. Balatonfüreden az egykori jómódból már semmi sem maradt: a festő édesanyja egy udvari szobácskát bérel az Arácsi úton, jövedelme nincs, kisebbik fia is katona. Attól kezdve, hogy Protiwinsky Sándor 1916 augusztusában hősi halált hal, özvegy Protiwinsky Fülöpné eltartója egyetlen még élő gyermeke, Ferenc, aki ekkor már maga is katona. Nincs adatunk arról, járt-e Felizitas Meyer valaha is Magyarországon, abban azonban szinte bizonyos vagyok, hogy a válóper nélküle bonyolódott le.

Felizitas Protiwinsky-Meyer és apja, Fritz Meyer a Kaulbach Strasse 8. számú ház lakójaként 1942/43-ig szerepelnek a müncheni címlistákon. 1944 és 1946 között nem készült ilyen lista; a későbbi években pedig már egyikőjük neve sem bukkan fel. 1953-tól egészen 1984-ben bekövetkezett haláláig Friedrich Protiwinskyt jegyzik müncheni lakosként a Stadtbuchok. Ezekből az adatokból az biztosan kiderül, hogy Protiwinsky Ferenc 1934-es második – s ezúttal végső – hazatelepítése után felesége nem keresett menedéket az Egyesült Államokban, s úgy tűnik, fiuk sem lett az amerikai légierő pilótája. (Igyekszem nagyon óvatosan fogalmazni: a háború alatt sok minden megtörténhetett, amire normális körülmények között senki nem is gondolt.) A festő mindenestre úgy tudta, hogy volt felesége és fia az ő Balatonfüredre visszatéréssel egy időben – bizonyos szempontból az utolsó pillanatban – elhagyták Németországot. Hogy létezett-e egyáltalán a Protiwinsky Ferenc halála után bagolyvári műtermébe látogató titokzatos amerikai repülőtiszt, s ha volt ilyen, ki lehetett, ezt megint csak találgatni tudjuk. Felizitas Meyer sorsáról sem tudunk többet jelenleg.

A KÓPIÁK FELÉRTÉKELŐDNEK

1916-os hazatérésekor Protiwinsky feltehetően jó néhány festményt rábízott válófélben lévő feleségére; így nem szakadtak meg teljesen kapcsolatai sem a potenciális vásárlókkal, sem a műkereskedőkkel. Ennek bizonyítéka, hogy a Glaspalastban, a kópiák termében még 1917-ben is kiállítanak Protiwinsky-munkát: Max Emanuel Bajor választófejedelem Joseph Vivien festette arcképének másolatát. A francia származású Vivien (1657–1734), a 18. század elejének egyik legjelentősebb portréfestője, a Wittelsbachok udvari festőjeként számos bajor arisztokratát is megörökített. Említésre

méltó, hogy 2004 szeptemberében a zürichi Koller Galériában árverésre került két Vivien után készült Protiwinsky-másolat: Lajos burgundiai herceg és Károly a-lençoni herceg arcképe. Az évezredes másoló-művészetet a 20. században kiszorította a modern idők másoló-technikája, a kópiát fölváltotta a reprodukció. Csakhogy nem egyenlő értékűek: a műtárgy egyedi alkotás, esztétikai értékéhez hozzátartozik az *aura*, amely éppen egyszeri mivoltából eredően körülveszi. A kopista – maga is művész lévén – többet vagy kevesebbet mindenképp megőriz ebből az aurából, míg a reprodukció – amellyel akár tapétázni is lehet – akkor is tucatáru, ha a legtökéletesebb technikával állították elő. Ha a svájci galériában már árvereznek a másolatokra, azt mutatja, hogy a műkereskedők újra fölfedezik a kópiában rejlő értéket.

Míg a művész életrajzi adatainak jobb megismerését a pedáns bürokrácia tette lehetővé, pályája müncheni szakaszát ma már az interneten lehet nyomon követni. Könyvem írásakor a Szépművészeti Múzeum könyvtárában véletlenszerűen föllelhető katalógusokra támaszkodtam; azóta a világhálón a Glaspalast kiállításainak teljes listája megtalálható. A híres üvegpalotában bemutatott kópiák tekintetében tehát ez a hiteles sorrend:

1911: Rembrandt Harmensz van Rijn: Levétel a kereszttről

1912: Balthasar Denner: Idős hölgy

1917: Joseph Vivien: Max Emanuel bajor választófejedeleme arcképe

1922: Peter Paul Rubens: Krisztus a kereszten és Rembrandt Harmensz van Rijn: Levétel a kereszttről

1923: Thomas Lawrence: Lord Mulgreve

1924: Anton van Dyck: Bűnbánó Magdolna

1925: Johannes Van der Meer: Csendélet

1931: Rembrandt Hannensz van Rijn: Idős férfi

Az 1913-as Lenbach-kópia, a Pásztorfiú diplomamunkaként készült, már csak ezért sem szerepelhetett abban az évben kiállításon. A zürichi Koller Galériában árverezett, Vivien után készült arcképek föltehetően egyidejűek a bajor választófejedeleme arcképmásolatával.

A másolat művészi feltétele a tökéletes szakmai tudás, de megvannak a bürokratikus szabályai is: szükséges a tulajdonos engedélye (ki, hol, mikor, hány kópiát készíthet), stb. A Protiwinsky Ferenc hazatérése után felbukkanó másolatok tehát még 1934 előtti munkái. Lajstromozásuk problémás: a hagyatéki leltár egy Rembrandt és két Van Dyck képet jegyez, ennél azonban valószínűleg több volt. A hatvan éves jubileumára készülő festőt műtermében meglátogató tanító-újságíró Márkus Dezső például két élő személyről – Luttor prelátusról és Horthy kormányzóról – festett portré között

említi az amsterdami polgármester arcképét. Csakhogy ez Rembrandt világhírű festménye! A hagyatéki leltár unott és felületes fölvevői hasonlóképpen nélkülözték a minimális szakértelmet is: az általuk megnevezett „Öreg férfi” és „Öreg nő” éppúgy lehet kópia, mint a Protiwinsky-szülők ábrázolása. A fürediek emlékezete szerint a római katolikus plébánia tulajdonában is volt egy nagyobb méretű, bibliai tárgyú másolat. Sem ennek, sem a többi képnek a sorsa nem ismeretes.

Egyetlen – vigasztaló – kivétel a Lenbach-másolat, Ezért szeretnék itt személyes köszönetet is mondani a Balatonfüred Városért Közalapítványnak és elnökének, Gubicza Ferenc úrnak, akinek mecénási nagylelkűségéből a festő féltve őrzött műve, díjnyertes akadémiai pályamunkája, a Pásztorfiú a Helytörténeti Gyűjtemény tulajdonába került. „Méltó helyére” – szokás ilyenkor mondani. De nem a megszokás mondatja velem: Füred festőjének pályáját meghatározta ez a kép, s ha lesz egyszer festmények kiállítására is alkalmas hely a Gyűjteményben, ez a kép bizonyosan a főhelyre kerül.

MIÉRT NINCS A BALATONI MÚZEUMBAN PROTIWINSKY-FESTMÉNY?

1944 májusában a deportálásokkal egy időben megkezdődött az elhurcolt zsidók javainak leltárba vétele és zárolása, majd szinte ugyanekkor megkezdődött a vagyonok szétrablása is. Eleinte még hivatalos pecsétek fügefalevele került a kiigénylésekre, hamarosan azonban a magasabb hivatali pozíció vagy éppen a katonai rang döntötte el, ki juthat hozzá az értékekhez, melyeknek tulajdonosai közben többségükben elpusztultak a megsemmisítő táborokban. Zala megyében több nagyértékű műgyűjtemény sorsa is megpecsételődött ekkor.

1944. június 12-én vitéz gróf Teleki Béla Zala megyei főispán felirattal fordult az Országos Szépművészeti Múzeum főigazgatójához, dr. Csánky Déneshez, aki a zár alá vett műtárgyak kormánybiztosaként a korábban zsidó tulajdonban lévő gyűjtemények fölött rendelkezett. Teleki főispán „kulturális és hazafias érdekekre tekintettel” azt kérte a kormánybiztostól, hogy a múkincsekből a vármegye területén található múzeumokat – főként a nagykanizsait és a keszthelyit – bővítsék, illetve az anyag nagyobb részével alapítsanak egy önálló Göcsej Múzeumot. A műtárgyak helyes kiválasztására és az új múzeum létesítésére a keszthelyi múzeumigazgató, dr. Darnay Béla személyében látott biztosítékot.

A fővárosban gyorsan rábólintottak a kérésre. Dr. Csánky kormánybiztos június 16-án kelt válasza egyértelmű: „Az összegyűjtött műtárgyak szétoztásánál azt az elvi álláspontot kívánom képviselni, hogy a vidéki anyag lehetőség szerint helyi múzeumoknak jus-

son.” A Balatoni Múzeum igazgatójának személyét ő is megfelelőnek tartotta a feladat elvégzésére.

Alig néhány nap múlva a kormánybiztos már Darnay Béla megsegítését kéri a főispántól: „*dr. Fehér János tapolcai főszolgabíró megtagadta az ez idő szerint a tapolcai Pannónia szálló portás fiúkéjében (!) elhelyezett és annak idején dr. Frisch tapolcai zsidó egyén által összehordott régiségek kiadását azzal, hogy azokat nevezett zsidó (...) a nevezett közsejgyegyzőjének, dr. Fehér Károlynak, illetőleg Tapolca nagyközségnek ajándékozta.*” A főjegyző a gyűjtemény anyagából a tapolcai Levente Otthonban kívánt múzeumot alapítani. Senkit nem zavart, hogy „nevezett zsidó” a hivatkozott ajándékozás időpontjában már koncentrációs táborban volt.

Szeptember 16-án a Balatoni Múzeum igazgatója teherautót kért Teleki főispántól, akár katonai szállítóeszközöket is, vagy legalább némi pénzt, amiből „az óriási értékű, zsidó vagyomból származó műtárgyakat” a megye egész területéről Keszthelyre szállíthassa. „*Pénz és teherautó nélkül, én itt tehetetlenül vergődöm, és összetett kezekkel kell néznom a veszélyeztetettebb területen lévő felbecsülhetetlen anyag pusztulása elé.*”

Mármost számunkra Protiwinsky Ferenc ismertsége, illetve művészi kvalitásainak elismerése szempontjából Darnay következő, 1944. november 24-én írott levele érdekes. (A címzett a nyilas hatalomátvétel után Csomay Miklós főispán, a levél elején említett zalaegerszegi eskütétel pedig nyilván a Szálasi-kormányra adott eskü.) A levél első felét szeretném teljes terjedelmében idézni.

Mélyentisztelt Főispán Úr!

Kedves Barátom!

Írásban is nagyon köszönöm szívességedet, mellyel nekünk, az eskütétel után, szállást adni méltóztattál. Örülök, hogy mégis ott maradtam nov. 23-án délelőtt is Zalaegerszegen és így részben megtekinthettem az ott felhalmozott zsidóvagyonból származó műtárgyakat, amelyek között a lehető legnagyobb meglepetésemre találtam egy ANDREA DEL SARTO (1486–1531), a híres „Utolsó vacsora” világhírű festőjének és az ugyancsak világhírű PAOLO CALARI, másképpen VERONESE-nek (1528–1588) egy-egy eredeti krétarajzát! (...) De találtam ott másik 4 db igen szép és hatalmas olajfestményt is többek között (1–1 balatonfüredi Protivinszky-féle kép: csopaki Ranolder-kas-tély és Tihanyi félsziget), amelyek annyira izgatnak, hogy nem tudok nyugton maradni, míg mielőbb ide nem hozom őket, illetőleg, amíg a többi zalaegerszegi anyagot is sürgősen át nem nézem, hát ha lesz ott még újabb szenzáció is.

Darnay Béla tehát Andrea del Sarto és Veronese után Protiwinsky nevét emeli ki, s mivel az ő bemutatását – ellentétben a reneszánsz mesterekével – nem tartja

szükségesnek, föltételezhetjük, hogy a füredi művész a főispán előtt sem volt ismeretlen. A levélből az is kiderül, hogy november 24-ig a megyéből sehonnan, semmit nem szállítottak Keszthelyre. A Balatoni Múzeumban egyetlen Protiwinsky-festmény nincs ma sem. A zsidóktól elvett műtárgyak csekély része a nyilasok révén nyugatra került. Az összehordott anyagot ugyanis a zalaegerszegi állomáson bombatámadás érte és megsemmisült. (Németh László – Paksy Zoltán: Együttélés és kirekesztés című könyvéből a 179., 181., 223. sz. dokumentum.)

SZEKRÉNYEK MÉLYÉRŐL, ELFELEJTETT LÁDÁKBÓL ...

... került elő mostanában több Protiwinsky festmény. Előszörként a *Vitorlás szán a Balatonon*; ez valóban egy szekrény sötétjében aludt évtizedeken keresztül, keret nélkül de biztonságosan elhelyezve. Veszprémi tulajdonosa a Protiwinsky kismonográfia olvasása közben ismerte fel, hogy a „*Balatonkultusz és a kisemberek*” című Mészöly-könyvnek (a monográfia 20. oldalán bemutatott) illusztrációja a szekrénye mélyén lapuló festményről készült. Azt sajnos már nem lehet kideríteni, hogy pontosan mikor és hogyan került a családhoz, a világháború végén Veszprémben, vagy az azt követő években Noszlopon. Mármost a *Jégvitorlás* nemcsak azért fontos, mert a legkorábbi Protiwinsky-festmény, amelyet eddig ismerünk, hanem mert előbukkanása fölcsilantja a reményt, hátha a másik három ugyanebben az időben készült kép is előkerül. (A *Balaton víztölcser* 1948-ban a füredi Mészöly-villában még megvolt, sem a háború, sem az emberek nem tettek kárt benne!) A balatoni téli világ ábrázolása pedig bizonyítja, hogy a fiatal festőre már a müncheni évek előtt is érdemes volt odafigyelni.

Az év elején egy megszűnő belvárosi antikvárium raktárából került elő hat Protiwinsky-festmény. Az aukciós könyvek között válogató fiatal műgyűjtő talált rá egy a lépcső korlátjához támasztott képre, s megvette, bár a festőről csak annyit tudtak az eladók, hogy „valami balatoni művész”. A fiatalember Csopak honlapján, majd a füredi Helytörténeti Gyűjteményben tájékozódott a művészről, azután visszatért az antikváriumba és megvette az ott lévő többi képet is – összesen hatot. A boltban már csak arra emlékeztek, hogy a (keret nélküli) képeket vagy tíz éve guberálók hozták be s adták el fil-lérékért. A festmények szerencsére nem sérültek meg, s szakszerű tisztítás és keretezés után akár füredi bemutatásuk is szóba kerülhet: új tulajdonosuk, aki közben maga is belekóstolt a Protiwinsky-kutatás izgalmaiba, szívesen kölcsonözné őket.

Hát így áll a történet 2007. március végén. Csak a freskó ügyében nem jutottam egy lépést sem előre.

NÉMETH ÁKOSNÉ

SZÉP ERNŐ BALATONFÜREDEN

(Pótlás)

A História előző, 2006. novemberi számában technikai okok miatt az írás jegyzetek nélkül jelent meg. Az alábbiakban összegezve pótlom a hiányzó adatokat:

1. Ady Endre és Szép Ernő idézett levélváltása az *Ady Endre levelei. III.* (Budapest, 1983.) című kötetben olvasható.

2. A fenti könyv jegyzetében szereplő feltevés, miszerint a levélben említett Schmidt Ferenc, a füredi szanatórium igazgató főorvosa Bécsben kezelhette Adyt, nem egyezik az orvos visszaemlékezésével. Schmidt Ferenc szerint ugyanis először 1910-ben a budapesti városmajori szanatóriumban találkozott Adyval, aki alkoholizmusáról szeretett volna leszokni, de nem tartotta be az orvos tanácsait. A barátság ennek ellenére megmaradt, 1912-ben a költő kísérté le Füredre az Erzsébet Szanatóriumba, amikor igazgató főorvosnak kinevezték. 1917-ben is ő volt Ady kezelőorvosa. Lásd Schmidt Ferenc: *Betegem és barátom Ady Endre.* (Emlékezések Ady Endréről 4. k. Bp. 1990.), valamint Ács Anna: *Ady Endre balaton-*

füredi útjai. (Füredi História. 5. sz. 2003.), és Ács Anna: *Egy halhatatlan barátság emléke* című írását ebben a számban.

3. Szép Ernő kéziratáról, amelyben a *Patikus II.* felvonásának már 1914-ben felbukkanó töredékeit említi, Puresi Barna Gyula *Szép Ernő* című könyvében író (Budapest, 1984. 108. p.), lásd még Szép Ernő *Patikus* (*Az Est.* 1914. június 12.).

4. A *Patika a Színház* című Szép Ernő válogatásban olvasható (Budapest, 1975.).

5. A szarajevói merénylet hírének füredi hatásáról beszámoló *A tragédia* című tárcá *Az Est* július 2-i számában jelent meg.

6. Valószínűleg itt írta július 2. és 16. között *Az Est*-ben megjelent: *Könnyek* (júl. 5.), *Schreyer* (júl. 8.), *Gyerekek* (júl. 14.) című tárcáit.

7. A *Balaton* és *Blaháné* című írása is *Az Est*-ben jelent meg.

8. A *Füred 1915-ben* című esszéjét *Az Ujság* 1915. július 7-i száma közölte.

TÓTH-BENCZE TAMÁS

**ELTŰNT EMLÉKJELEK NYOMÁBAN (3.)
A BALATONFÜREDI (SISKE) VÍZMŰ**

A közelmúltban egy internetes oldalon fedeztük fel kollégáimmal, hogy 2005-ben megjelentetett kiadványunk, a *Balatonfüred emlékjelei* hiányosságaként rótták fel, hogy nem szerepelnek benne a már nem látható emlékjelek. Nem kívánom most részletezni az okokat, aki figyelmesen elolvasta az érintett könyv bevezetőjét, remélhetően megértette és elfogadta az indokainkat. Érdekes módon a kritikák alátámasztására egy másik, 2003-as kiadványunkból (*Üdvözlés Balatonfüredről*) használtak fel illusztrációkat. Sorozatunk 3. részében folytatjuk a már nem látható emlékjelek bemutatását.

Balaton-Füred-fürdőn 1876-ban a szénsavas fürdő folyamatos vízellátásának biztosítására vízvezeték építettek ki. 1897. augusztus 31-én a fürdőbizottság ülésén – többek között – javasolták, illetve kérték a víz- és csatornahálózat kiépítését. 1913-ban Szinnyay József el is készítette a község víz- és csatornahálózat fejlesztésének terveit, de ennek a beruházásnak a megvalósítását a háború miatt el kellett halasztani. 1921-ben a település képviselőtestülete elhatározta a víz- és csatornahálózat meg-

teremtését. Ennek értelmében a balatonfüredi járás főszolgabírója 112/1921. sz. határozatában kötelezte a mai Gyógy tér környéki épületeket bérlő Balatonfüredi Gyógyfürdő és Forrásvíz Vállalat Rt-t, hogy a bérletében levő épületek szennyvizét, amely a Yacht Club közvetlen közelében folyik a Balatonba és ott büzt terjeszt, vezesse tovább nyugati irányba 100 méterrel és ott úgynevezett oldómedencén keresztül, tisztítva engedje a Balatonba. A részvénytársaság ezt megfellebbezte Zala vármegye alispánjánál. Az alispán 1922-ben kiadott határozatával azonban megerősítette a járási főszolgabíró rendelkezését.

A fürdőtelep 1927-es kezdeményezésére, amelyben javasolták a községi vízvezeték kiépítését, 1928-ban Knuth Károly mérnök elkészítette az új vízvezeték-építési tervet.

1928 januárjában a községi képviselőtestület úgy határozott, hogy a vízellátást nem a Kéki- és Koloska-forrásból – ezek szerint ez lehetett az eredeti elképzelés –, hanem a Siske-forrásból kell megvalósítani, továbbá a községi és a telepi víz- és

csatornahálózatot egyidejűleg kell megvalósítani. 1933-ban a községi vízvezeték kiépítésére Farkas Sándor mérnökkel új szerződést kötöttek. Az 1933. november 16-i képviselő-testületi ülésen a beruházás megvalósítására kölcsön felvétele mellett döntöttek a MABI-tól (Magán Alkalmazottak Biztosító Intézete), a felvett kölcsön visszafizetésére 12 évet irányoztak elő, 6 %-os kamattal. A helyi újság – a *Balatonfüred* – február 7-én arról tudósított, hogy a vízvezeték-építést kora tavasszal megkezdik. „A hosszú idő óta vajdó füredi vízvezetékügy a megvalósulás stádiumába jutott.” Fabinyi Tihamér kereskedelemügyi miniszter és Darányi Kálmán államtitkár, országgyűlési képviselő, valamint Gácsér József – a tihanyi apátság jószágkormányzója – döntöttek a beruházás megkezdéséről, 9 km vízvezeték és 3 km csatorna megépítéséről. A tervezett költségeket 495 000 Pengőben határozták meg. Ebből 150 000-re volt fedezet – valószínűsíthetően állami támogatás –, 60 000-et a három vármegye (Zala, Somogy és Veszprém) biztosított, a község saját költségvetéséből évi 5 000 P-t szavazott meg. A közműfejlesztés költségei egyébként olyan súlyos anyagi helyzetbe hozták a települést, hogy Darányi Kálmán 1935-ben több hónapi komoly munkával a pénzügyminisztériumnál 20 000 pengős rendkívül államsegélyt utaltatott ki a minisztérium Községek Segélyezési Alapjából, amit három év alatt kellett visszafizetni. A fejlesztéshez hozzájárultak még a BIB és a füredi üdülőtelepek. A fennmaradó összeget a MABI-tól felvett kölcsönrel teremtették elő. A munkálatok megkezdését eredetileg március második felében tervezték.

A kiírt versenypályázat határideje 1934. március 2-án járt le, ekkor derült ki, hogy összesen 39 pályázatot nyújtottak be. Ezek elbírálását a kereskedelemügyi minisztériumra bízták, a döntést március 24-én a község házában Cs. Darab József községi bíró elnökletével hirdették ki. Eszerint a beruházás egy részét – zömében a csatornázási munkák (csatornahálózat és a szennyvízáttemelő telep építési és berendezési, a szennyvíztisztító telep felszerelési és építési, valamint a két víztároló medence és a forrásfoglalás építési munkáit) – Csimár Károly helybeli (balatonarácsi) építészmérnök és építési vállalkozó – az eredeti elképzelések szerint a teljes beruházását ő kapta volna meg –, valamint Skutecky és Borai budapesti mérnök-vállalkozókra bízták 196 000 P értékben. A csőfektetési és szerelési munkákat Kolbányi és Pákozdi fővárosi vállalkozók végezheték el, ők a munkájukért 61 000 P-re számíthattak. A döntés értelmében a község a szükséges csőanyagot, és a vízórákat közvetlenül a gyártótól

maga szerzi be, mintegy 213 000 P értékben. A teljes költségeket 414 000 P-re tervezték. – A tényleges költség 435 000 P lett. A szerződéseket április 14-én írták alá a vállalkozókkal, és az 1934. április 18-án tartott képviselő-testületi ülés hagyta jóvá. A vármegyei gyűlés beleegyezését meg sem várva elkezdődött az építkezés. 1934. április 29-én Fabinyi Tihamér, Darányi Kálmán társaságában a Siskeforrásnál – a külön az erre alkalomra készített dísz rézcsákánnyal – megtette az első „kapavágást”, ezzel útjára bocsátva a beruházás megvalósítását. A minisztert és az államtitkárt a Hősök szobránál Cs. Darab József községi bíró és Gyömörey György főispán fogadták és köszöntötték, majd innen mentek az ünnepség színhelyére. Az ünnepségen jelen volt még dr. Strommer Viktorin apát, Gácsér József, Kenessey Pongrác veszprémi főispán, dr. Schmidt Ferenc, a fürdő főorvosa, Lázár László, a BIB elnöke, Klósz Károly, Iklódy-Szabó János, Horváth Lajos alispán, Brandt László, dr. Tréger Ernő és Szép László miniszteri tanácsosok, dr. Segesdy Ferenc, ny. kúriai bíró, dr. Demeter György, ny. főszolgabíró. Az ünnepség után a Gazdakörben tartották meg a díszebédet, majd a Yacht Clubban látták vendégül a társaságot.

Mindjárt a meginduló munkálatok kezdetén a Döry-villa közelében egy emberi csontváz került elő árokásás közben. A vizsgálat során megállapították, hogy valószínűleg legbűncselekmény áldozata lehetett az 1800-as években.

Az építés során a vezeték eredeti nyomvonala megváltozott. 1934. május 12-én a helyi lap arról számolt be, hogy a vízvezeték-építési munkák közben a Balaton közelében metángáz tört fel a talajból. A május 26-án megjelent újságban arról olvashattak, hogy a fürdőtelepi vendégek folyamatosan panaszkodnak a vízvezeték építési munkái miatt, és a változó minőségű ivóvíz miatt. Több panzió- és villatulajdonos egyébként később komolyan fontolóra vette, hogy pert indít a munkálatok csúszása következtében kiesett jövedelem miatt. Valószínűleg ezek is okozhatták, hogy a *Balatonfüred* június 23-i számában arról értesíthette olvasóit, hogy az eredeti, július 1-i határidőre a vízvezeték valószínűleg már nem készül el. A június 30-i számban az újságíró azzal vigasztalta a község lakosait, hogy lén, ha ivóvíz nem is, de esővíz azért még folyhat a vezetékben. Továbbá felvetette, hogy a július 11-re meghirdetett országos vásáron az élőállatok legfeljebb repülön juthatnak be a vásártérre. A vásárt azért valahogyan mégis meg tudták tartani, mert az újságban semmi nyomát nem találni annak, hogy elmaradt volna. Augusztus 1-én átadták a vízmű

fővezetékét. Augusztusban rendkívül lassan haladtak a bekötési-szerelési munkálatokkal. A késés behozása érdekében még éjszaka is dolgoztak. Valószínű eközben következett be az a baleset, amelynek során két munkást maga alá temetett a beomló árok. Halálos áldozat szerencsére nem volt, a sérültek néhány hét múltán gyógyultan távoztak a kórházból. Tovább nehezítette a befejezést, hogy vasút melletti Pirovits-háznál és a dr. Halász István házánál bekövetkezett vízszivárgást – vízbetörés vagy csőtörés? – csak komoly erőfeszítések után sikerült megszüntetni.

1934. szeptember 30-án végre elkészült a Siske forrás vizét hasznosító első vízmű is, ezzel teljes egészében kiépült a községi vízvezeték.

Valószínűleg ekkor avatták azt az emléktáblát is, amely ma már nem látható. A vízmű megépítéséért legtöbbet tevő két személy: Fabinyi Tihamér és Darányi Kálmán neve volt olvasható rajta. Szövege:

„E két közművet emelte 1934-ben Balatonjüred község közönsége

Dr. Fabinyi Tihamér keresk. miniszter úr

Dr. Darányi Kálmán államtitkár úr

a k. országgyűlési képviselője hathatós támogatásával a Szent Benedek Rend áldozatkészsége és a Balatoni Intéző Bizottság közreműködése mellett”

Sajnos, jelenleg semmi többet nem tudunk a tábláról. Azt sem, hogy mikor távolították el, csupán feltételezhető, hogy valamikor negyvenes évek második felében, vagy az ötvenes évek elején.

A vízmű épülete ma is áll. Azt, hogy a tábla valaha létezett, mindössze az itt látható kép tanúsítja. A képen balról jobb felé haladva a következő személyek láthatók: Borsos József vízműszerelő, mellette: Soós Gyula, adóügyi jegyző, a tábla alatt valószínűleg Soós jegyző kisfia Miklós, jobboldalt Herezeg Pál (László Zoltán szerint Cseke Lajos, a vízmű

akkori vezetője).

A község más módon is kifejezte háláját. Még május 20-án – pünkösdvasárnap – a község háza előtti téren díszközgyűlésen adták át Darányi Kálmánnak, a község díszpolgárává nyilvánító oklevelet, amelyet Protiwinsky Ferenc festőművész készített el. Az ünnepségen Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter is részt vett. Augusztus 16-án Fabinyi Tihamért – szintén díszközgyűlés keretében – megválasztották Balatonfüred díszpolgárává, a víz- és csatornamű megépítésében kifejtett erőfeszítéseinek elismeréseképpen.

Október 20-án már arról számolt be az újság, hogy épül a Siske-forráshoz vezető műút. A szennyvízhálózat és tisztító telep átadása december 13-án ugyan megtörtént, a munkálatok azonban 1935 nyaráig elhúzódtak. 1940-ben Brázay Zoltán elvezetette a vízvezeték birtokáig, ennek révén megoldhatóvá vált az Esterházy telep vízellátása is.

A háborús események során csak a Siske-forrás (vízmű) kamrája sérült meg egy bedobott kézigránattól

Forrás:

Balatonfüred. 1934. évi számai

Balatonfüred és Balatonarács története. Balatonfüred, 1999.

Bertók Gyula szóbeli közlése

Kék kerítések mögött. Szeged, 1977.

László Zoltán szóbeli közlése

Nagy Ferenc cikke a Füredi História 2004. évi 3. (novemberi) számában

ANTALÓCZY ZOLTÁN

HA BALATONFÜRED, AKKOR SZÍVKÓRHÁZ**Antalóczy Zoltán professzor emlékezései
1957-1975**

1957. május 15-én érkeztem Balatonfüredre, új munkahelyemre, a legendás Szívszanatóriumba. Másnap reggel szolgáltra jelentkeztem az igazgató-főorvosnál, Debrőczy Tibornál. Mindenekelőtt megköszöntem neki a főorvosi kinevezést, s a szép lakást, egy gyönyörű, a tóra néző loggiás lakást a kórház első emeletén. Az igazgató ismertette velem munkakörömet, és jó munkát kívánt. A beosztásomat is megkaptam; osztályom a régi Erzsébet-szanatórium második emeletén gyönyörű, szinte pompázatos volt. Jó beosztású, szép kilátású két-háromágyas szobák voltak, a betegágyak száma nyolcvanhat tett ki. A főorvosi szobához kis előszoba, fürdőszoba, kiszolgáló szoba, illetőleg egy orvosi és betegápoló nővérrel tartozott. A főépület földszintjén kémiai és röntgen laboratóriumok voltak kialakítva.

A Népjóléti Minisztérium, amely az Egészségügyi Minisztérium elődje volt, 1949. október 1-jén vette át a szállodát és a gyógyfürdőt. Ebben az időpontban alakult meg a Balatonfüredi Állami Kórház, ami azután Szívkórházként vonult be az orvosok és betegek tudatába. Az átvételkor 136 ágy állt rendelkezésre, de korszerű orvosi felszerelés, röntgen, EKG nem volt. A szobák berendezése szállodai jellegű, és személyzete is ennek megfelelő volt. 1949 - 1969 között a bencések szállodájából és szénsavas fürdőjéből a kórház vezetősége modern szívstanatóriumot teremtett, mi több, korszerű kardiológiai rehabilitációs központot létesített. Ennek a teljesítménynek az oroszlanrésze Debrőczy Tiborhoz kötődik, aki 1952-től a kórház igazgatóhelyettese, majd 1955-től igazgatója volt.

A Szívkórház épületének állaga az 50-es évek végére nagyon leromlott, ezért az Egészségügyi Minisztérium elhatározta a teljes rekonstrukciót. Az 1962-ben elkészült tanulmány tervet a 60-as években valósították meg. Szinte minden megújult: a főépület, a fürdő, a mosoda, a műhely. Csak magának a főépületnek a rekonstrukciós költsége 30 millió forintba került. Az ágyak száma 325-re emelkedett, kialakítottak új orvosi szobákat, kezelőhelyiségeket, ételmezési üzemet, nővérszállásokat, gazdasági helyiségeket.

1957-ben a kórház gazdasági vezetője – főkönyvelői státusban – Pethő Gábor volt, aki már 1945 előtt is az intézetben dolgozott. A korrekt, lelkiismeretes, átfogó ismeretekkel rendelkező Pethő Gáborra min-

denki felnézett. Két másik munkatársával együtt egyetlen szobából irányította a kórház teljes adminisztrációját. Csakhogy a későbbiekben az adminisztratív gazdasági és technikai feladatok nem a beteglétszám szükségleteihez mérten növekedtek; így már 1962-ben külön gazdasági igazgatóság létesült, gazdasági főigazgatóval, Roisz Lászlóval. A gazdasági igazgatóság egy kétemeletes épületet – a volt Ipoly Szálló épületét – vett birtokba a parkban, Kisfaludy Sándor szobra mögött. Az igazgatóságon különféle osztályok létesültek, különböző beosztású tisztviselőkkel. Az igazgatósági tagok egymással is leveleztek, tanácskoztak, mérlegeltek, döntöttek – az értelmetlen adminisztráció és célszerűtlen hierarchia pedig a betegellátás rovására ment.

A Szívkórházban a betegek elhelyezése és gyógyítási viszonyaik is igen egyenetlenek voltak. A kórház profilja menet közben alakult ki, s arra a kérdésre, hogy milyen célokat is szolgáljon az intézet, véleményem szerint az illetékesek máig sem választottak megnyugtatóan. A kórház kezdetben utókezelési célt szolgált. Ahhoz, hogy ezt a feladatot képes legyen teljesíteni, az első igazgató-főorvosnak,

Szerző a Szívkórház előterében (1961-ben)

Grüber Zoltánnak igen nagy erőfeszítéseket kellett tennie. EKG-t, röntgent, laboratóriumokat teremtett, de ezt az alapozó munkát nem fejezhette be: megromlott egészségi állapota miatt visszatért a fővárosba. Az utókezelési profilú intézményt Debrőczi Tibor fejlesztette tovább rehabilitációs központtá. Az igazi nagy áttörést azonban a szemléletváltás jelentette. Hosszú évtizedeken keresztül a szívbetegek számára az orvosok teljes nyugalmat és pihenést írtak elő. A szívinfarktuson átesett betegeket hat hétig vagy még tovább is szigorúan fektették. Az állandó fekvésnek, üldögélésnek végtagduzzanat, keringési elégtelenség és gyakran szívhálál lett a következménye. A korszerű szemlélet változtatott a régi felfogáson, és áttért a szívbetegek mozgásterápiájára. A hosszas fektetést a korai felkelés, a kellő figyelemmel adagolt testmozgás, a fürdő, a masszázs és az úszás váltotta fel. Debrőczi Tibor ennek megfelelően alakította ki a Szívkórház rehabilitációs programját. Ez a módszer nem csak azért hasznos, mert a betegek visszanyerik lehetséges teljesítőképességük maximumát, hanem azért is, mert nem a betegségükkel, hanem a teljesítményükkel foglalkoznak. Debrőczi Tibor írta 1969-ben: *„Intézetünkben ezen módszerrel sok beteg állapotát voltunk képesek javítani, és tudományos munkánk is azt bizonyítja, hogy a régebben rokkant és munkaképtelennek nyilvánított betegek jelentékeny részét vissza tudtuk küldeni a betegségükhöz alkalmazható elfoglaltsághoz.”* Ez bizony nagy felismerés és nagy gyógyítási eredmény, a szívbetegek régi gyógyítási elveivel és gyakorlatával szemben már-már kopernikuszi fordulat.

A Szívkórházban a heveny betegek, elsősorban a szívinfarktusos – ahogyan akkor mondtuk: szívtrombózisos – betegek számára életmentő, idővel intenzív terápiás részleg, sőt osztály állt rendelkezésünkre. Alorvosom, Strommer Mátyás lett az intenzív terápiás osztály és az aktív kardiológia főorvosa. A rehabilitációs kúrához a szénsavas fürdő mellett a mozgásterápia komplex módszerét alkalmaztuk. A kórház rendelkezett saját uszodával, tornatermében lehetőség nyílt valamennyi orvosi előírásnak megfelelő gimnasztika alkalmazására. Ezen kívül fizioterápiás kezelési módok egészítették ki a betegek gyógyítását. A gyógytorna hazai bevezetésében Rozsnyai Klára főorvosnak volt nagy szerepe.

A KÓRHÁZ ORVOSAI ÉS EGÉSZSÉGÜGYI DOLGOZÓI

Odakerülésem idején Debrőczi Tibor helyettese Barcza István főorvos (eredetileg katonaorvos) volt, az EKG-labor vezetője. Az eredetileg gyer-

mekgyógyász Peuser Lóránt is kiválóan beletanult a felnőtt kardiológiába, én is sokat tanultam tőle. A kémiai laboratóriumot Pélyi József főorvos irányította, ő betegsége miatt hamarosan átadta a staféta-botot Horváth Mihály főorvosnak. Wiltner Willibald főorvos barátommal is rövid ideig dolgozhattam együtt, sajnálatomra a Kékestetői Állami Szanatóriumba került. Ott volt viszont mellettem Fejér Rózsa, a röntgen-laboratórium főorvosa. A patológus főorvos, Timár Károly csak külső munkatársként dolgozott.

1957 és 1975 közötti ott tartózkodásom alatt szinte mindenkire kötött valamilyen személyes élmény és emlék. Különösen kedvesen emlékezem azokra az orvosokra, akik füredi tartózkodásom alatt beosztottjaim voltak. Így Bábiczki Tiborra, aki később az intézetből eltávozott Fejér Rózsa helyét foglalta el, mint a röntgen laboratórium vezető főorvosa. Strommer Mátyásra, aki a kórház intenzív osztályának vezetője volt, majd a főigazgató-helyettesi tisztelet is betöltötte. Regős Lászlóra, akit 1975-ben a budapesti belgyógyászati (kardiológiai) klinikára való kinevezésem után arra kértem, hogy jöjjön fel hozzám a klinikára. Regős doktor a kandidátusi fokozat megszerzése után klinikai docens lett, és 1994 óta az újpesti kórház kardiológiai osztályának az osztályvezető főorvosa. Pekó Edit a szívkórházban maradt, osztályvezető főorvosként működött. Fejes Magda a makói rendelőintézet belgyógyász főorvosa és a kórház igazgatója. A tolcsvai származású Hajduczki István került legmesszebbre Füredről: az egyik Los Angeles-i kórház kardiológusa. Ludvig Géza Budapestre költözött, Ludvig Károly a Szívkórház főorvosaként ment nyugdíjba. Nyugdíjba ment Pajevszkiné Gizike is, a legpedánsabb és rendet tartó szeretett főnővér, nemkülönben az EKG vezető asszisztensnője, Szalai Erzsike, aki nagy segítségemre volt a triaxicardiometer analóg célkomputer üzembe helyezésében és folyamatos működtetésében. A laboratóriumban Papszt Frigyesné Margit és Sebestyén Zsuzsa dolgozott – kedvesen gondolok vissza rájuk.

Amikor Füreden dolgozni kezdtem, már „in floribus” működött a szénsavas fürdő; ez és a savanyúvízforrás tette Füredet Füreddé. A fürdő a hatvanas években már napi 1200 fürdőző ellátására volt képes. Itt a nagy szakértelmű Tóth Mária volt a vezető. A fürdőhöz kapcsolódott a masszázs, amelynek egy vak ember, Weber Lajos volt a szakembere. Nagyon szerették őt az emberek, mert ő „a szívével látott”. Az élelmezés vezetőjének, Kedvessy Ferencnek sem csupán a neve volt ked-

ves. A mosodában Glavák Ferenc, majd Papp Gyula volt a főnök. Gyula bácsi kicsit köpcös, kedves ember, régen a francia kommunista párt tagja, valamikor az Eiffel-tornyot is mázolta Párizsban. (Erre nagyon büszke volt!) Nálunk párttitkári funkciót töltött be. Annakidején sok orosz katona megfordult Füreden, akik bérmosást végeztek a kórházban, így Gyula bácsi közvetlen kapcsolatba került velük. Ennek következtében sokszor vettem tőle benzint – féláron. Gönczy Sándorra, a kitűnő szakácsra és még sok egyszerű dolgozó emberre is szívesen gondolok vissza. Szatrán Imréné, az egyik nappali portás még évek múlva is írt karácsonyra, jó egészséget kívánva nekem.

Füred párttitkárával, a Miskolcra ideköltözött Mixtai Lászlóval is voltak kapcsolataim. Sokszor éjfélig is elidőzött nálunk: rá akar beszélni, hogy lépjek be a pártba. Meglehetősen pikáns volt akkor a Szív-kórházban a párt helyzete: Debrőczy igazgató úr az 56-os forradalom alatt lépett ki a pártból, nyilvánosan égette el a tagsági igazolványát. A megyei pártvezetés megbízásából a füredi titkár azt akarta, hogy lépjek be a pártba és legyek én az igazgató. Gyúrtak engem már a Haynal-klinikán, a Rákosi korszakban is. Akkor minden indoklás nélkül úgy nyilatkoztam, hogy nem lépek be, most úgy válaszoltam, hogy nem lépek be, mivel becsületem és tisztességem előbbre való a jólétemnél. Nem az igazgató-főorvost kitűrni jöttem ide, hanem hogy orvosként tisztességesen dolgozzak. Egy idő után aztán békén hagytak. Évek múlva a városi titkár akart beiskolázni a pártfőiskolára. Megkérdeztem tőle, hogy tanárnak vagy tanítványnak hívnak, mert tanítványnak nem megyek. Ő az utóbbit ajánlotta, és ebben maradtunk.

Kikre emlékszem még?

A varrodában Géring Ferencné és Matula Józsefné dolgozott, a kertészetben Máthé János és Matula József. Máthé úr művelt szakember volt, aki ízes balatonfüredi történeteket mesélt az érdeklődő betegeknek. Szerette a diétát, istenítette a különbö-

ző magvak tápértékét, és bejárt a kórházba erről előadásokat tartani. Matula bácsi maga volt a figyelmesség: hetente ölnyi virágot hordott fel nekünk az üvegházból.

A fürediek közül egyébként Sziklay Antallal, a rangidős sofőrrel ismerkedtem meg legelőször: ugyanis ő költöztetett le Budapestről. Nagyon szerette a kisüsti pálinkát, útközben többször is megálltunk, hogy föltankoljon. Akkor még nem volt M7-es, és gépkocsi is csak kevés. Nem bántották egymást a gépkocsivezetők, s a gyorsjárat sem volt jellemző. Ilyen volt hát a Szív-kórház és ilyenek voltak a körülmények. A munkám egészen más volt, mint a Haynal-klinikán, de hamar belejöttem. Akárhogy is neveztek, ez szanatórium volt, ahol szívbetegnek feküdtek, legalább is olyan betegek, akiknek szívpanaszuk volt. Ezért mondhatta Haynal Imre, hogy Füreden a nem betegek közül szívbetegnek csinálnak, a szívbetegséget pedig elnézik. Ez kicsit sarkított megállapítás, az viszont igaz, hogy a szívbetegség és a szívpanasz közé nem lehet egyenlőségjelet tenni. Sokszor vetődik föl a kérdés: vajon a szívpanasz oka szíven kívüli, vagy valamilyen szívbetegség tünetének részét képezi? Egyes esetekben a kardiológus legnagyobb problémája lehet a kettő korrekt megkülönböztetése.

FÉSZEKRAKÁS: MEGHÁZASODOM

1957-ben a füredi Anna-bálon ismerkedtem meg egy nagyon szép pesti kislánnyal, Juhász Edittel. Az is-

A szerző és felesége az MTA doktorává minősítése után (1969)

meretség tartósnak bizonyult, elvarázsolta életemet, ezért úgy döntöttem, hogy feleségül veszem. Sokszor meglátogattam Pesten, később, mint menyasszonyomat bemutattam a szüleimnek és az öcsémnek. November végére már készen állott az új, korábbinál nagyobb szolgálati lakás, két szobával és minden komforttal a kórház első emeletén. 1957. december 3-án házasságot kötöttünk és beköltöztünk új otthonunkba. Házasságunkból két gyermek született, Zoltán 1959-ben és István 1968-ban. Iskolai tanulmányaikat mindketten Füreden kezdték, és Budapesten fejezték be. Gyermekkorukat a nagy „hársfa” árnyékában, a Petőfi u. 48. szám alatti családi házban töltötték. Zoltán orvos, István elektromérnök lett. Mindkettejüknek 3-3 gyermeke van, így négy fiú és két lány unokának örülhetünk. Zoltán Kaliforniában él és dolgozik, István Budapesten.

Tizennyolc évet töltöttem a balatonfüredi szív-kórházban. Ez idő alatt magam is igyekeztem hozzájárulni a kórház presztízséhez; szívbetegre tízezreit gyógyítottam munkámmal és tudásommal. Fél Magyarországot szívbeteg áramlott át ez idő alatt intéze-

tünkön! Sokan megismertek, s én igyekeztem rászolgálni a betegek bizalmára; a bizalom és a ragaszkodás mindig őszintén hatott rám. Megkülönböztetés nélkül gyógyítottam a hozzánk érkezőket, boldog voltam, ha rászolgálhattam a betegek bizalmára és szeretetére. Én is szerettem őket, én is bíztam abban, hogy meggyógyulnak. Az orvos és a beteg közötti viszonyban olyan fluidum áramlik át, amire a legegyszerűbb beteg is ráérez. Az orvoslás: hivatás, nem egyszerűen egy foglalkozás a sok közül. Ezért boldog vagyok, hogy orvos lettem, számomra nem a megélhetés és a jólét, hanem a beteg gyógyítása, egészsége, a beteg életéért való küzdelem a cél. Küzdelem az emberért, a betegekért, küzdelem a gyógyíthatatlan betegért is. Az önmagukat elveszettnek gondolt betegek éjszakájában is fényt kell gyűjtanunk, Az orvosi rendelő, a kórház, a klinika napjainkban is olyan azilum, ahol mindenki megkülönböztetés nélkül védelemre talál. Ahol mindenkit szeret valaki. Mert szeretet nélkül nemcsak a beteg, de az egészséges ember sem élhet. Ez az én orvosi hitvallásom.

RÁCZ JÁNOS

EMLÉKTÁBLÁK ORTOGRÁFIÁJA

A címben olvasható csúnya szó a helyesírást jelenti. Régóta vita tárgya a nyelvészetben, különösen a nyelv művelőket oktatják ki újra és újra arra, hogy a nyelvtudomány deskriptív, azaz jelenségeket leíró s nem pedig preskriptív, tehát előíró kell, hogy legyen. Más szóval a nyelv művelő túlságosan egységesítő: a művelt köznyelvtől való eltérést devianciának tartja. Node nem lehet az egyetlen mérce a kommunikációs sikeresség, hiszen nyelvi, társadalmi-kulturális szempontból mégsem egyenértékű például az *inekció* ~ *injekció* vagy a *nem vette le a főszer, hogy unfrankó az áru* és ennek nem szlengben megfogalmazott megfelelője. Sajnos igenis van nyelvromlás, megfigyelhető a választékos nyelvhasználat visszaszorulása, a laza közlésmód terjedése, a nyelvi durvaság. Bár a nyelvész tudja, hogy ezek általában társadalmi jelenségek nyelvi vetületei. De akárhogy is alakul a beszéd- és magatartás kultúra, abban azért minden nyelvész egyetért (még), hogy helyesírási szabályozatra szükség van, és az írott nyelv a nyelvi kultúráltság különböző szintjein is egységes, szabályozott legyen.

A gazdag múltú város, Balatonfüred híven őrzi az itt megfordult híres vendégek emlékét. Csaknem száz emléktábla örökíti meg a gyógyhelyen járt történelmi személyiségek, tudósok és művészek, az írók, költők, zeneszerzők, festők, szobrászok nevét s a nevezetes eseményeket, épületeket is. A legtöbb emléktáblát együtt a Füredi Panteon falain találjuk. A többnyire gonddal készített emléksorok, rövid bemutatások szövegébe azonban számos helyesírási hiba csúszott. Nagy kár, hogy az egykori megrendelők, a szöveg összeállítói, fogalmazói, később a kivitelezők, vésnökök, bronzöntők, majd a szállítás után az átvevők, végül még a felavatók sem fordítottak kellő gondot arra, hogy a magyar szöveg a mindenkor hatályos helyesírási szabályzatnak megfelelően, hiba nélkül hirdesse a nevezetes vendégek vagy események emlékét. A Gyógyterem tavalyi, példásan szép felújítása jó alkalom lett volna arra, hogy az ez alkalomból levett, és szépen restaurálva visszahelyezett emléktáblákon a nyelvtani hibákat kigyomlálják.

Az alábbiakban a táblákon lévő sorokból azt a szövegrészt idézzük, amelyben hiba van, a rosszul

írt betűt vagy szót kövér és dőlt betűkkel szedve, majd a helyes alakváltozatot dőlten közölte.

LÓCZY LAJOS emléktábláján a „*Belső Ázsia* földrajzi-földtani viszonyainak világhíres kutatója” szövegrészben Belső-Ázsia, illetve világhíres, a továbbiakban az „és gyakorlati célú tudományos kutatásainak elindítója” részmondatban *célú* és *elindítója*, majd az „... emlékére állították a geológus és geográfus tanítványok” mondatban hosszú í-vel *állították*, illetve *tanítványok* a helyes.

JAROSLAV HASEK márványtábláján „kiváló cseh író emlékére, aki a Balatoni történetek című művével tett tanúságot” szövegben a helyes írásmód *író*, *című* és *tanúságot*.

KISFALUDY SÁNDOR költő bronztáblájával kapcsolatosan tárgyi hiba is került egy mondatba: „Az 1831. július 2.án megnyílt Magyar Játékszín alkotója emlékére a Játékszín 150. éves évfordulóján állította a Városi Tanács VB.” 2.án helyett 2.án az elfogadott írásmód.

A reformkor kezdeti VERBUNKOS ZENÉRE emlékeztető táblán találjuk a „Balatonfüred volt egyik kiröpítő fészke”, valamint az „Emlékezetére készítette e táblát” részmondatokat, melyekben *kiröpítő* és *készítette* volna jó.

JÓKAI MÓR emléktábláján szintén a hosszú magánhangzókkal van a baj. Az „... és érzelmi kötődésének számos műve”, továbbá a „füredi villájában írta ...” szövegekben a *kötődésének*, illetve az *írta* szónak rontották el a helyesírását.

HALÁPY JÁNOSÉN az idézet esetleg szöveg-hű, az „Ezerarcu Balaton” mindenesetre helyesen *Ezerarcú*.

JOHN PAGET JÁNOSÉN pedig öt hiba is van az idézett „Emlékül az utazónak, *utleíronak*. .. és jó hazafinak bizonyult(√) és könyvében *először* adott leírást” részekben. Az ezekben előforduló hibás szavak helyesen: *utleíronak*, majd bizonyult, és könyvében (tehát kell a vessző), végül *először* és *leírást*.

A CHOLNOKY JENŐ munkásságát megörökítő táblán javításra szorul a „Balaton-kutatás kimagasló egyénisége, az egyetemes földrajztudomány nemzetközi tudósa, és népszerűsítője ...” rész, melyben az utóbbi vessző fölösleges, illetve a *népszerűsítője* szóban hosszú az *-ű*.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY emléktáblájának „Füred partjain írta gyönyörű költeményét” sorában hosszú az *-í* és az *=ű*, tehát *írta*, illetve *gyönyörű*.

Szegény ADY ENDRE emlékét – a felszólítás ellenére – sem őrzi jól a tábla, hiszen az „*örizze* emlékezetét ez a tábla is” felhívásban *örizze* alaknak kellene állnia.

GÁRDONYI GÉZA emléktábláján is megőrződik (?) három ékezethiba, mert „Az író többször járt Balatonfüreden”, illetve az „Anna-báli emlék *című* novellájában ...” szövegrészekben *író* és *című* írásmóddal bevéselt szavaknak volna helyük.

Az EÖTVÖS LORÁND munkásságát jó hosszán taglaló táblára szerencsére mindössze egy hiba került, az „alkotásának emlékére állította” részbe az *állította* alak kellett volna.

Szintén ékezethiba került CZUCZOR GERGELY szótáríró és költő táblájára. Ő, aki annyit *írt*, nem örülne az „üdülésének emlékére írta” résznek.

Az ELSŐ KÖSZÍNHAZ emléktábláján: „Ezen a helyen állt (√) Dunántul első magyar köszínháza.” Helyesen *a Dunántúl*, illetve *köszínháza*. A tábla aláírója sem tudta helyesen leírni a nevét, a „SZOT. Üdülési és Szanatoriumi Főigazgatósága” helyett, ha adott volna magára, SZOT (*pont nélkül*) Üdülési és Szanatoriumi (*hosszú -ó*) Főigazgatósága állna.

GARAY JÁNOS emléktáblájának első mondatában egy, a másodikban két hiba is van: „Az első költő volt(√) aki egész kötetet szentelt a Balaton dicséretének / Balatoni kagylók című „költemény-füzérében eleven képet rajzolt az egykoru fürdőeletről.” Helyesen: az aki előtt *vessző*, tehát „költő volt, aki”. A második mondatban *című*, illetve *egykorú*.

Megemlítünk még egy márvány táblát, amely egészen közel a Füredi Panteon bejáratához, a NAGYVENDÉGLŐ KAPUJA mellett látható a falon. Rövid feliratába két hiba is csúszott: „Műemlék jellegű”, illetve „késő copf *izlésben*” olvasható rajta. A két hibás szó javítva *jellegű* és *izlésben* volna.

Vizsgálva az emléktáblák készítésének idejét, avatásának évszámát, az tűnik fel, hogy a XX. század ötvenes és hatvanas éveiben törődtek legkevesebbet a köbe, márványba vésett, esetleg bronzba öntött táblák feliratainak helyesírásával. Aligha járunk messze az igazságtól, ha arra gondolunk, hogy egy – igen sok szempontból – igénytelen korszak törvényszerű velejárója volt a nemtörődömség, a felelősség nem komolyan vétele. Jól tetten érhető szomorú jelenség az akkori sajtóban, szakmai, művészeti, tudományos, sőt politikai kiadványokban is a feltűnően rossz helyesírás. Ez a nyelvi igénytelenség köszön vissza a Füredi Panteon emléktábláiról is. Feltétlenül biztató és örvendetes jelenség, hogy az 1990-es években és a még később a Panteon falára került és felavatott emléktáblákon már jó magyarsággal fogalmazott, hibátlan helyesírással felvéselt feliratok olvashatók. Hála az illetékesek jó munkájának, köszönet érte!

RÁCZ JÁNOS

IDÉN HÚSZ ÉVE

Ebben az évben lesz húsz esztendeje annak, hogy az 1987-es esztendőt a Párizsban székelő Nemzetközi Szőlészeti és Borászati Hivatal a *Szőlő és a Bor Nemzetközi Évének* nyilvánította. Ebből az alkalomból átfogó rendezvénysorozat mellett meghirdette a *Szőlő és a Bor Nemzetközi Városa* pályázatot is. A rendezvénysorozat keretében a hivatal, az Office international de la vigne et du vin (OIV) minden olyan nem kereskedelmi jellegű rendezvényt, kezdeményezést támogatott, amely a nemzetközi év kitűzött céljainak megfelelt, függetlenül attól, hogy azokat nemzeti bizottságok, tudományos egyesületek, kutatóintézetek, szakmai szervezetek, egyesületek, városok vagy borvidékek rendezték. A jelentkezőktől megkövetelték a rendezvény tárgyának, a részletes programnak, az időpontnak és helynek, a rendezvény látogatói várható számának, összetételének, esetleges más patronálóknak, a már megjelentetett kiadványoknak ismertetését. A Szőlő és a Bor Nemzetközi Városa kitüntető cím adományozásához pályázatot annak a településnek a vezetősége nyújthatott be, amely részt vállalt a rendezvény sorozatban, és megfelelt az előírt feltételeknek, valamint az OIV-hez kérelmet juttatott el.

Balatonfüred város is pályázatot nyújtott be. A Balatonvin Borlovagrend kezdeményezte és dolgozta ki 1987-ben Balatonfüreden a Szőlő és a Bor Nemzetközi Városa címért meghirdetett pályázaton való részvétel mikéntjét. A pályázaton belül a szakmai részt Varga Zoltán, az aszófői székhelyű Borászati Egyesülés igazgatója állította össze. Balatonfüred Város Tanácsa, a borrend és az Aszófői Borászati Egyesülés közös szervezésében 1987-ben, a Szőlő és a Bor Nemzetközi Évében rendezvények sorozatára került sor a pályázatban megfogalmazottak teljesítése érdekében. A Balatonfüred-Csopak Tája Mgtsz csopaki pincészetében április 30-án rangos borászati tanácskozás volt. A nemzetközi év alkalmából rendezték meg Balatonfüreden a szőlő és bortermelés technikai napját a Balaton-felvidéki Szőlő- és Bortermelők Egyesülése és az osztrák gleisdorfi szakiskola szervezésében. Az egyik legfontosabb hazai rendezvényre is Balatonfüreden került sor: a Bacchusi Borrendek Nemzetközi Szövetsége XXIV. világkongresszusát itt

tartotta. Ugyanennek az évnek őszén, szeptemberben nagyszabású szüreti bált rendeztek Füreden.

A Szőlő és a Bor Nemzetközi Év alkalmából világszerte 130 nagy rendezvényt, 1300 előadást tartottak, ezeken összesen 50 ezer szakember vett részt. Hatszáz javaslatot fogalmaztak meg, közülük többet a római záró tanácskozásokon is megvitattak.

A jó szervezésnek köszönhetően Balatonfüred város sikerrel pályázott – neves borászai és hagyományai alapján – a büszke rangra. Az OIV 1987-ben, Rómában megtartott kongresszusán Balatonfürednek „A SZŐLŐ ÉS A BOR NEMZETKÖZI VÁROSA” kitüntető címet adományozta. Az oklevelet október végén, Rómában megtartott zárórész keretében, a szőlőtermesztők világnapján adták át. Városunk nevében dr. Ádám István, Balatonfüred Város Tanácsának elnöke a várost képviselve, a borászokat, szőlészeket és a borrendet képviselő Gubicza Ferenc elnök-nagymester társaságában vehette át az elnyert címet bizonyító diplomát. (A kitüntető cím elnyerése 20 éves jubileumának méltó megünneplésére ez év szeptemberében ünnepléses megemlékezés lesz városunkban.)

A római záróünnepségen, a Nemzetközi Borászati Kongresszuson a világ szőlő és bortermelőinek legjelentősebb része 3 napos rendezvényen volt jelen. Mario Fregoni professzor, az OIV elnöke megnyitó beszédét egy Gorkij idézettel zárta, amely szerint „Boldogok azok az emberek, akik a borral a nap melegét gyűjthetik a szívükbe és a lelkükbe”.

SZENFERNÉ VARGA ANIKÓ

BESZÁMOLÓ A HELYTÖRTÉNETI EGYESÜLET 2006. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Az egyesület székhelye megalakulása óta – 13 éve – a Helytörténeti Gyűjtemény épületében kap helyet, de rendezvényeinket több ízben támogatta a Városi Könyvtár is. 2006 végén 69 tagja volt egyesületünknek.

2006. folyamán tagjaink közül elhalálozott prof. Dr. Horváth Mihály, a tudós balatonfüredi lokálpatrióta, mindannyiunk szeretett Miska bácsija, az egyesület első elnöke. Továbbá elhunyt még Simon Gyula tagtársunk. Emléküket kegyelettel megőriztük.

Az egyesület alapvető céljai változatlanok maradtak: Kutató és gyűjtőmunkával lakóhelyünk múltjának feltárása, tárgyi, kulturális és egyéb értékeink megóvása, a hagyományaink ápolása, adatgyűjtés, ezek publikálása. Céljaink megvalósításához igyekeztünk a pályázati lehetőségeket megragadni. 5 pályázatot adtunk be, mindegyik eredményes volt. A pályázatok elkészítésében nagy segítséget nyújtott Tóth Györgyi elnökségi tagunk. Négy alkalommal tartottunk elnökségi ülést, és két hírlevelet küldtünk ki tagtársainknak.

A SZJA 1 %-ból a számlánkra utalt összeg 2006-ban 97.906 Ft volt. Köszönetet mondunk mindazoknak, akik támogatták egyesületünket.

Az elmúlt esztendőben csatlakoztunk Balatonfüred Város és Kistérsége civil szervezeteihez. Továbbra is élő kapcsolatban állunk a Városi Könyvtárra és Helytörténeti Gyűjteménnyel, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesülettel, a Balatoni Szövetséggel, Balatonfüred Önkormányzatával, a Városi Művelődési Központtal, a Füred TV-vel, a Balatonfüredi Naplóval.

Az év folyamán az egyesület számos rendezvényen vett részt, illetve működött ezeken közre.

A Szabad Sajtó Napján Györök György emléktáblájánál Elek Miklós egyesületünk titkára mondta az ünnepi beszédet. A Füredi História nevében az elnök és a titkár koszorúzott.

Májusban kirándultunk Budapestre. A Fiumei úti sírkertben Nemzeti Panteonunkban elsősorban a lakóhelyünkhöz kapcsolódó jeles személyiségek és történelmünk, kultúránk kiemelkedő alakjainak nyughelyeit kerestük fel. A nap fő programja mellett gyönyörködtünk Budapest panorámájában a Citadella kilátósétányáról. Hazafelé Sukorón – sajnos csak kívülről – megtekintettük azt a 19. század elején épült református templomot, ahol 1848. szept-

ember 28-án folyt le az a haditanács, amely a frissen szerveződött honvédsereg első győzelmes csatáját előkészítette. A sukorói csárdából jóízűen elfogyasztott estebéd után indultunk haza. Májusban a Jókai emlékmű javaslatunkra és nagy örömeinkre visszakerült a helyére. Újraavatása a hagyományos Jókai napok kiemelkedő eseménye volt. Köszönet és hála illeti mindazokat, akik ezt segítették, támogatták. (Már 1985-ben Egervári Tivadar tagtársunk szorgalmazta az obeliszk visszaállítását.) Külön köszönjük a Laczkó Dezső Múzeumnak, hogy a három bronztáblát restaurálták, felújították. A Jókai napok kísérő rendezvényén a bablevesfőző versenyen először képviselte egyesületünket egy három fős csapat. Tagjai: Csonka Endre, Szekeres Mihályné, Elek Miklós voltak.

A 175 éve megnyílt első magyar nyelvű kőszínház a Füredi Játékszín emléktábláját júliusban egyesületünk nevében titkárunk koszorúzza meg.

A 125 éve született Schmidt Ferenc igazgatófőorvos táblaavatását a Szívkörház falán - az egykori Erzsébet Szanatórium - egyesületünk kezdeményezte. Az emléktáblán látható dombormű – elkészíttetését szervezetünk ajánlotta fel, és finanszírozta. (Hálából Schmidt Ferenc fiától a gyűjtemény Ady Endre dedikált fotóját és Tagore üdvözlőlapját kapta.)

Októberben a volt községháza falán felavatásra került az az emléktábla, amelyet a Széchenyi társaság kezdeményezett és Somogyi Pál tagtársunk is szorgalmazott. Egyesületünk itt is képviselte magát.

2006 szeptemberétől helytörténeti előadássorozat indult egyesületünk szervezésében, melyet pályázati pénzünkől finanszíroztunk. A Városi Könyvtárban hallhattunk előadásokat különböző témákban dr. Laczkovits Emőke néprajzkutató, muzeológus, dr. Ács Anna irodalmi muzeológus, és dr. Praznovszky Mihály irodalomtörténészek voltak. Az előadások 2007-ben is folytatódnak, egészen májusig.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára felhívást tettünk közzé. Hírlevelünkben élő és emlékező szemtanúk leírásait kértük. A visszaemlékezések közül egy írás érkezett, Rosta Róbertnélől, amelyet a Füredi História-ban megjelentettünk.

2006. október 3-án a református temetőben a szeretetház megalapítójára, Molnár Aladárra emlékezünk, emlékbeszédet mondott Németh Ákosné a sírt és a sírkövet önként, ellenszolgáltatás nélkül Egervári Tivadar tagtársunk gyönyörűen rendbe tette. A megemlékezést az arácsi Széchenyi Ferenc Kertészeti Szakképző Iskola diákjainak műsora színesítette.

Második esztendeje, hogy Advent idején teadélutánon találkozunk a Városi Könyvtárban. A jó hangulatú, kellemes együttlétet köszönjük mindenkinek, aki ennek szervezésében részt vett.

A Füredi História 2001 decemberében jelent meg először a tavalyi évben lett 5 esztendő. A 2006 folyamán megjelent három számban tagtársaink közül publikált Bertók Gyula, Csonka Endre, Elek Miklós, Koczor Dóra, Lázár János, Németh Ákosné, P. Herezeg Edit, Rosta Róbertné, Somogyi Zsigmond, Tóth Györgyi, Z. Karkovány Judit.

Dr. Rác János tagtársunk összeállításában és szerkesztésében megjelent a *Füredi Terménykiállítások és Borünnepek* c. szép kiállítású és tartalmas könyve, melynek egy lényeges részét, *Balatonfüredi Borünnepek* címmel László Zoltán tagtársunk írta. Az 1950 előtti borhetek eseményeit dolgozta fel ebben a fejezetben. Elek Miklós titkár a Nők a Balatonért Egyesület felkérésére megírta az Anna bálok történetét. Koczor Dóra tagtársunk Kósa Pálról írt szakdolgozatát 2006-ban jelentette meg a Balatonfüredért Közalapítvány. A közalapítvány kiadásában megjelenő könyvek szerkesztésében és azok lektorálásában az egyesület tagjai aktívan kiveszik részüket. (Baán Beáta, Elek Miklós)

A 2006-os esztendőben is jellemző volt, hogy tagtársainkra mindenben lehetett számítani. Balatonfüred kulturális megmozdulásain 20-30 fővel rendszeresen képviselteti magát egyesületünk. A Füredi História helytörténeti folyóirat a Budapesti Csokonai Művelődési Központ nagyvonalú támogatásával jelenik meg, és Iglói János, Bartha László valamint Csonka Endre önzetlen hozzájárulásával jut el az olvasókhoz. A háttérmunkához és a rendezvények lebonyolításában nyújtott segítségéért köszönet illeti továbbá dr. Lázár Jánost, Karika Erzsébetet, Egervári Tivadart, Németh Ákosné, Szekeres Mihálynét, Peremartoni Nagy Sándort, Bartha Lászlót, Koczor Dóra és végül, de nem utolsósorban Gubicza Ferencet, városunk díszpolgárát, akinek ezúton is gratulálunk az Országos Honismereti Szövetség által adományozott emlékérméhez, amelyet a nyáron vehetett át.

Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület 2006. évi

pénzügyi beszámolója

Bankszámla egyenleg	
2005. december 31-én:	168.229 Ft
Lekötött betét egyenlege	
2005. december 31-én:	312.300 Ft
Összesen:	480.529 Ft
Pénztár egyenleg	
2005. december 31-én:	44.064 Ft

Bevételek:

Kiadványértékesítés bevétele (Füredi História, Protiwinsky könyv)	76.420 Ft
Tagdíj bevétel	78.800 Ft
Kirándulás térítési díja	7.500 Ft
Pályázatok, támogatások	642.906 Ft
- APEH SZJA 1% bevétel	97.906 Ft
- NCA támogatás	310.00 Ft
- Önkormányzati támogatás	145.00 Ft
- Veszprém M. Kult. Alapítvány	90.000 Ft
Banki kamatok	12.926 Ft
Összes bevétel	818.552 Ft

Kiadások:

Füredi História nyomdaköltsége	246.600 Ft
Koszorúzások költsége	9.050 Ft
Nyomtatványköltség	11.667 Ft
Postaköltség	37.586 Ft
Utazási költség (kiküldetés)	6.595 Ft
Kirándulás szállítási költsége	77.165 Ft
Könyvelési díj	65.000 Ft
Pályázati díj, tagsági díj	8.000 Ft
Rendezvények költsége (étel, ital)	9.455 Ft
Fénymásolás	1.324 Ft
Bankköltség	43.230 Ft
Előadói díjak	50.000 Ft
SZJA befizetés	11.000 Ft
Nyugdíjbiztosítási járulék befizetés	7.000 Ft
Egészségbiztosítási járulék befizetés	4.000 Ft
Dombormű	92.000 Ft
Összes kiadás	679.680 Ft

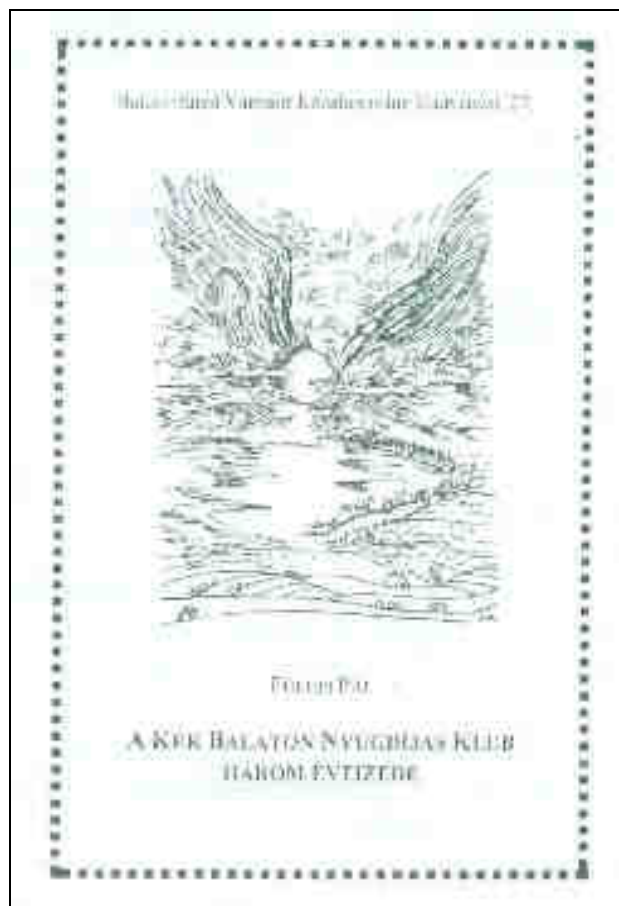
Bankszámla egyenleg	
2006. december 31-én:	350.480 Ft
Lekötött betét egyenlege	
2006. december 31-én:	307.349 Ft

Összesen:

Pénztár egyenleg	
2006. december 31-én:	5.636 Ft
Nyitó pénzkészlet	524.593 Ft
2006. évi bevételek	818.552 Ft
2006. évi kiadások	- 679.680 Ft
Záró pénzkészlet	663.465 Ft

Balatonfüred, 2007. február 12.

ÚJ KÖNYVEK

ÚJ SZERZEMÉNYEK

(1910 k.)

Papsokai templomrom (1956)

A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYNEK DOKUMENTUMOKAT ADOMÁNYOZÓ SZEMÉLYEK 2006

Balatonalmádi Schildmayer Ferenc, Tóth Kálmán	Prof. Dr. Horváth Mihály, Irányi István, Karika Erzsébet, László Zoltán, Németh Ákosné, Papp család, Peremartoni Nagy Sándor, Rojtos János, Sárközi Péter, Schweidler Erzsébet, Simon Károly,	Sütöriné Menyhárt Magdolna, Szekeres Mihályné, Szöllősy Adrienne, Tóth Györgyi, Tóth Györgyné, Vigné Somogyi Piroska, Zsoldos Károly	Dr. Zoltai Dénesné Csopak Steinhausz György Veszprém Albrecht Sándor, Lichtneckert András, Nagy Anna USA ifj. dr. Schmidt Ferenc
Balatonfüred Bertók Gyula, Bódi Irén, Burka Boglárka, Elek Miklós, Fabacsovics Zoltán, Fülepi Pál Glatz László,	Budapest Prof. Dr. Bakos Miklós, Kiss Sándor,		

A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYNEK DOKUMENTUMOKAT ADOMÁNYOZÓ INTÉZMÉNYEK

Alsóörs Községi Könyvtár	Bern József Általános Iskola, Polgármesteri Hivatal
Balatonfüred Balatonfüred Városért Közalapítvány,	Budapest Petőfi Irodalmi Múzeum

Az adományozóknak ezúton mondunk ismételtet köszönetet.
Összeállította: Tóth-Bencze Tamás könyvtáros

*A Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület köszönetet mond mindazoknak,
akik 2005. évi adójuk 1%-ával (97906 Ft) támogatták. Az összeget a „Füredi*

História” kiadására és megemlékezések lebonyolítására fordítottuk.

Kérjük, hogy 2.006. évi adójuk 1%-ával is támogassák tevékenységünket.

Adószámunk: 18918421-1-19

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉS

A megjelenő írásokban esetenként a szerzők egyéni véleménye is megfogalmazódik, ez azonban nem
szükségszerűen egyezik meg a szerkesztőbizottság nézeteivel.

Protiwinsky Ferenc: Tihany (Magántulajdon)

Protiwinsky Ferenc: Füredfalu a piros templommal (Magántulajdon)

LICHTNECKERT ANDRÁS

AZ ARÁCSI SZŐLŐHEGY
ÉS SZŐLŐHEGYI ÖNKORMÁNYZAT
TÖRTÉNETE

